

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

***“Розвиток пізнавального інтересу у старших
дошкільників засобами дидактичних ігор”***

студентки **Васюти Марії Павлівни**

Науковий керівник:

к.пед.н., проф Коваленко Є. І.

Рецензенти:

канд. психол. н. доц. Пісоцький О. П.

канд. пед. наук, доцент Онищук І. А.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ	
	.8
1.1. Інтереси особистості як предмет наукового аналізу	8
1.2. Пізнавальний інтерес та його ознаки у період дошкільного дитинства14
1.3. Дидактичні ігри як чинник розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку21
Висновки до розділу126
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ	
	.27
2.1.Методика та організація дослідження особливостей пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх	27
2.2.Рівні розвитку пізнавального інтересу дітей старшої групи ЗДО та їх характеристика33

2.3. Особливості використання дидактичних ігор у роботі з дітьми дошкільного віку у дошкільній установі та сім'ї	41
--	----

Висновки до розділу 2	46
------------------------------------	----

РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ47
--	-----

3.1. Принципи та педагогічні умови динаміки пізнавального інтересу старших дошкільників у формувальному експерименті	47
--	----

3.2. Програма та методика оптимізації розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників53
--	-----

3.3. Оцінка ефективності формувальних впливів на динаміку пізнавального інтересу старших дошкільників	64
---	----

Висновки до розділу 3.70
------------------------------------	-----

ВИСНОВКИ71
-----------------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ78
---	-----

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні значно зросли вимоги до становлення творчої, активної особистості, здатної до виконання складної пізнавальної діяльності, до охоплення широкого кола питань, до пошуку альтернативних шляхів розв'язання проблеми. Основу таких можливостей людини визначає динаміка її сфери пізнання, сформованість пізнавальних інтересів. У нормативних документах, зокрема Базовому компоненті дошкільної освіти України пізнавальний розвиток особистості визначено як пріоритетний.

У цьому контексті старший дошкільний вік розглядається як початковий етап становлення особистості. Тут формуються основи інтелектуальної сфери, закладається підґрунтя спрямованості дитини 5 - 7 років на пізнання, з'являється допитливість, зацікавленість до окремих сфер оточуючого світу, виникає та розвивається пізнавальний інтерес.

У психолого-педагогічній науці вказаний феномен відносять до царини мотиваційної сфери, яка є компонентом спрямованості людини. Вчені його ототожнюють з формою переживання пізнавальної потреби індивідумом, яка стимулює до пізнання і перетворення дійсності. До питання пізнавального інтересу та його розвитку виявляли увагу велика кількість дослідників. На сьогодні між науковцями відсутні однозначні погляди на його природу та сутність. Так, його вивчали як мотив діяльності С. Рубінштейн, М. Басов, О. Леонтьєв. В. Бондаревський та ін. Г. Люблінська, Н. Морозова розглядали як елементу структурі емоційної сфери. Я. Коломінський, О. Реан, Є. Зеєр, Г. Щукіна, Н. Шевандрін вказують на поєднанні у ньому двох начал: емоцій та інтелекту, що дозволяє його розуміти як особливий інтелектуально-емоційний стан особистості.

У період дошкільного дитинства його активно вивчали О. Запорожець, Г. Смольнікова, Г. Щукіна, Т. Ткачук, І. Литвиненко. Наковці відмічали його вплив на розумову діяльність та становлення особистості у цьому віковому періоді. Цілком зрозумілими виглядають пошуки чинників його розвитку з боку дослідників. Зокрема М. Подд'якова, С. Новосолової, Т. Поніманської,

Н. Лисенко, які серед багатьох факторів впливу звертають увагу на особливі ігри, які носять назву дидактичні. Проблема дидактичних ігор аналізується у контексті ігрової діяльності. У дошкільній освіті вони розглядаються як сполучна ланка між ігровою й навчальною видами діяльності дошкільників. Це тимчасова перехідна форма від занять до уроку. Вона стимулює малюків до активності та спряє навчанню без надмірних труднощів. У педагогіці дошкільній її вплив на особистість дитини, на освітній процес в ЗДО вивчають Т. Піроженко, С. Бурова, С. Ладивір, О. Приходько та ін.

Проте однозначного зв'язку між пізнавальним інтересом, та впливові на його розвиток дидактичних ігор виявлено не було. Тому темою магістерського дослідження було обрано: «Розвиток пізнавального інтересу у старших дошкільників засобами дидактичних ігор».

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов та методів розвитку у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу засобами дидактичних ігор.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати основні наукові підходи до дослідження феномену інтересу.
2. Здійснити теоретичний аналіз проблеми розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх.
3. Розробити методика дослідження пізнавального інтересу та з'ясувати його сформованість у дітей старшої групи ЗДО.
4. Обґрунтувати педагогічні умови та скласти програму розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх.
5. Надати оцінку ефективності розробленої системи роботи з оптимізації розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх.

Об'єкт дослідження: динаміка пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку у дидактичних іграх.

Предмет дослідження: педагогічні умови динаміки пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх.

Гіпотези дослідження: ефективність розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор підвищиться за умов:

- забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації;
- позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей;
- врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.

Досягнення мети та розв'язання завдань дослідження потребувало використання таких методів:

- *теоретичних* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація) з метою визначення понятійного апарату та розробки методики вивчення досліджуваного явища;
- *емпіричних* (методу «Казки» (Є. Ільїн), ігровому прийому «Пізнайко», анкети для дорослих «Характеристика інтенсивності пізнавальної потреби», інтерв'ю, бесіда, спостереження);
- *статистичних* (використання методів математичної статистики, що дозволило виконати математичний аналіз емпіричних даних, забезпечило достовірність інтерпретації та перевірки результатів).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2018-2019 рр. на базі Щасливського закладу дошкільної освіти ясла-садок «Ромашка». Вибірка складалася з 45 дітей 5-6 - ти років, 11 вихователів, 30 батьків. Загальна чисельність вибірки становить 86 осіб.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що *науково обґрунтовано* вікову специфіку динаміку пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку; уточнено зміст понять «інтерес», «пізнавальний інтерес», «пізнавальний інтерес дошкільника», обґрунтовано їх подібність та відмінність; *розширено та*

доповнено зміст понять «дидактична гра», «пізнавальний розвиток», «динаміка пізнавального інтересу»; розроблено критерії, показники та визначено рівні сформованості пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку; розроблено та апробовано систему роботи з формування пізнавального інтересу у дітей 5 - 6 років; удосконалено форми і методи роботи вихователів та батьків в означеному напрямі.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені в роботі всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (2019 рік) в статті «Дидактичні ігри та їх вплив на розвиток пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку».

Структура магістерської роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 85 сторінок, основного тексту – 73 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ

1.1. Інтереси особистості як предмет наукового аналізу

Наукове вивчення проблеми інтересу здійснюється у контексті аналізу особистості та її структури. Так, більшість дослідників відносять дане питання до спрямованості індивіда або ж до його мотиваційної сфери. Хоча явище було об'єктом багатьох теоретичних і практичних пошуків, єдиного тлумачення воно не має. У широкому розумінні це емоційне переживання пізнавальної потреби. Багато психологів говорять про інтерес як усвідомлену потреби, інші ототожнюють його із спрямованістю уваги, але більшість вбачає сутність феномену у пізнавальному ставленні до дійсності. Крім того, він має форму психічного стану, який швидко трансформується у психологічні властивості людини, які характеризують її емоційні стани та активність.

Інтерес розглядається як спонука пізнання. Він існує у наступних формах: цікавість, інтелектуальна активність, ставлення. Між ними існує причинна зумовленість: в онтогенезі виникає цікавість у вигляді орієнтовної інстинктивної реакції, що стимулює появу на арені пізнавальної допитливості, а потім – з'являється ставлення до певної сфери знань. [17; с.211-218].

За предметною спрямованістю розрізняють інтереси пізнавальні, професійні, естетичні, наукові та ін.; за дієвістю – пасивні і активні О.Ковальов [19; с. 232]; за широтою – різносторонні і обмежені; за глибиною – глибокі і поверхневі (А.Раєвський); за ступенем стійкості – стійкі і нестійкі (П.Іванов).

Предметна віднесеність терміна «інтерес» дуже велика й аморфна. Це одне із понять, які лишалися непоміченими в професійному словнику психологічної науки, особливо педагогічної психології. Водночас цей термін вживався науковцями для позначення таких понять як увага, цікавість, мотивація, зосередженість, заклопотаність, цілеспрямованість, обізнаність і бажання тощо. Більшість авторів, на нашу думку, лише намагаються слідувати своїй інтуїції під час його використання; водночас поняття «інтерес» складно вжити неправильно.

Інтерес, в цілому, займає проміжне становище в системі домінуючих потреб і мотивів, які визначають основні відносин людини до світу: він виникає на основі пізнавального потягу (бажання) до тієї чи іншої сфери дійсності і в процесі свого розвитку можуть стійкою особистісною потребою в активному, діяльнісному ставленні до свого предмету, в схильність. [34; с.142]. Саме тому, вони класифікуються за різними підставами: за змістом, тобто за їх предметною віднесеністю; за широтою предметного змісту; за глибиною (грунтовна основа потреб особистості); за стійкістю; за силою; за тривалістю. Розглянемо найбільш вживані інтереси у психологічній науці: зовнішній інтерес, внутрішній інтерес, духовні та матеріальні інтереси, безпосередні й опосередковані інтерес, пізнавальний інтерес, [22; с. 992].

Зовнішній інтерес – інтерес до об'єкта, предмета або дії, перебіг якої відбувається через взаємозв'язок цього об'єкта (предмета) з іншими зовнішніми факторами. Наприклад, навчання живопису через престиж або можливість матеріального достатку, який можна отримати від цього вміння. Внутрішній інтерес - інтерес до об'єкта (предмета) або дії, який ґрунтується на особистісному прагненні до цього об'єкта (предмета) або дії "для власної користі". Наприклад, інтерес до того, щоб навчитися малювати просто для естетичного задоволення. Тут інтерес протиставляється зовнішньому інтересу.

Оскільки існують матеріальні і духовні потреби, вони викликають відповідно матеріальні і духовні інтереси людини. Матеріальні інтереси

спрямовані на пошук шляхів задоволення станів недостатності і уникнення можливої загрози неприємних переживань. Матеріальні інтереси є потужним двигуном матеріального та технічного прогресу, тому що вони виявляються в прагненні до життєвих благ, зручностей, до створення побутової, аудіо, відеотехніки, машин і механізмів, які полегшують працю людини і підвищують безпеку життя, що забезпечують комфорт. Зрозуміло, що не кожна людина, слідуючи своїм матеріальним інтересам, стає конструктором, або будівельником, або кравцем, що шиє собі одяг. Багато людей прагнуть, окрім задоволення матеріальних потреб, побільше заробити грошей, тобто задля власної наживи. У цьому випадку виникає «жага» заробляння грошей, що і спричиняє формування матеріального інтересу, який витісняє пізнавальний компонент діяльності. В такому випадку говорять про вузькість інтересів особистості. Коли ж людина здатна виходити за межі суто матеріальних інтересів, відбувається особистісний розвиток, критеріями якого стають духовні інтереси. В цьому випадку говорять про широту інтересів.

Духовні інтереси - це мотиви росту, вони мають більш віддалені цілі. Мотивація особистісного зростання передбачає не лише компенсацію власних недоліків, уникнення неприємних переживань, а й збільшення психологічної напруги в прагненні до емоційно насичених переживань, які зумовлюються усвідомленою значущістю поставленої мети. Духовні інтереси спонукають до вдосконалення майстерності, віртуозності в діяльності, що представляє для людини інтерес не як засіб забезпечення існування, а як засіб прояву власних талантів і здібностей - пізнання себе через працю. Духовні інтереси розширюють горизонти розвитку особистості через прагнення пізнати себе і навколишній світ. "Коли не отримують задоволення потреби, жити важко, коли не отримують їжу інтереси або їх немає, жити нудно". Це відчуття повноти життя може досягатися різними людьми по різному: для одних важливо мати у своєму розпорядженні невеликий об'єм інформації щоб бути обізнаним в різних сферах знання, культурного і громадського

життя, мати можливість спілкуватися з великою кількістю різних людей, побувати в різних країнах і відчувати себе, може бути, навіть випробувати себе в різних ситуаціях. Інші ж задовольняють свої духовні інтереси широкої та глибокої спрямованості на осягненні сутності якогось явища, пошук істини в складних питаннях, скрупульозному дослідженні, детальному вивченню, захопленістю власного творіння – присвячують все своє життя значущій справі, ідеї. Тому говорять про широкі та глибокі інтереси особистості.

В інтересі до того чи іншого об'єкту розрізняють безпосередній і опосередкований інтерес. Безпосередній інтерес, наприклад, проявляється в захопленості процесом отримання знань: навчаючись, студент відвідує лекції, читає літературу, проводить самостійні дослідження з цікавого предмету, здатен відмовитися від дружньої вечірки заради того, щоб прочитати роздобуту на одну ніч дефіцитну книгу. А якщо робиться все те ж саме, лише в рамках вимог навчального процесу, заради отримання диплому, який розширює можливості працевлаштування, - в такому випадку говорять про опосередкований інтерес. Однак ці характеристики інтересу є динамічними, можуть змінюватися і в прямому і зворотному напрямку: опосередкований інтерес може стати безпосереднім і навпаки.

Інтереси людини протягом життя дуже динамічні. Не лише задоволення або незадоволення потреб змінює інтереси. Очевидно, що пізнання себе, досягнення людини в соціальному і професійному плані, зміна статусу і розширення діапазону ролей - все, що відбувається з людиною в житті та діяльності, впливає на інтереси, як в рівній мірі інтереси людини впливають на її життя. Досягнення інтересів нагороджує людину, за твердженням А Маслоу, "вершинними переживаннями" - моментами, під час яких людина відчуває великий екстаз, благоговіння, захоплення. Це і відрізняє людське життя від біологічного існування [30; с. 15-38.].

Соціальний інтерес (social interest) - одне із найоригінальніших і унікальних понять, запропонованих Альфредом Адлером в індивідуальній психології. Воно належить до вродженої потенційної здатності людини

ідентифікуватися з іншими людьми і розділяти їх почуття. Це поняття охоплює не тільки почуття особистості по відношенню до її найближчого оточення, коханих і друзів, але також до людства в цілому, як до теперішнього, так і до майбутнього. Передбачається, що ця якість, хоча вона й вроджена, розвивається тільки в соціальному контексті, і особливо завдяки ранній взаємодії немовляти з матір'ю і батьком. Соціальний інтерес проявляється в різних формах. Однією з них є готовність людини до співпраці та взаємодопомоги навіть за несприятливих і складних обставин; це схильність людини віддавати іншим більше, ніж вимагати від них; здатність однієї людини до емпатії, розуміння думок, почуттів та досвіду іншої людини. Але існує й інша точка зору на психологічний зміст соціального інтересу. У вітчизняній психології більшість науковців ототожнюють його із соціальними мотивами, які підкреслюють зовнішній аспект мотивації: «так треба» [3], [13, с. 512], [18, с. 232]; [20, с. 96]; [34],.

Власний інтерес винагороди (rewards and intrinsic interest) - зазвичай вважають, що винагорода за виконання завдання підвищує майбутню мотивацію і інтерес до такої діяльності. Це припущення підтверджується, так спростовуються результатами численних досліджень. Але іноді виникає протилежний ефект: за деяких умов (за виконання діяльності, яка сама по собі є цікавою людині), існуючий інтерес до задачі згасає. Ефект згасання мотивації виникає лише за наявності певних умов. Рівень інтересу до винагороди може знижувати високий початковий рівень власного інтересу, але якщо завдання викликає менший первинний інтерес, то винагорода підвищує мотивацію та інтерес до цієї діяльності. Отже, чинники винагороди не завжди знижують високий власний інтерес. Зокрема, словесна похвала за виконання завдання не тільки не знижує, але може підвищувати інтерес, тоді як більш конкретна або матеріальна винагорода, такі як цукерка або гроші, призводять до втрати інтересу. Отже, інтерес може залежати від внутрішніх і зовнішніх чинників, які можуть його підвищувати або знижувати [46]. [15, с. 192]. Інтерес має власну динаміку розвитку від нижчих форм до вищих.

Так, інтерес досліджують у кількох напрямках: аксіологічному (адже явище пов'язано із чимось незвичним, цікавим) [13, с. 512]. Іншим бачать феномен у формі відношення, тобто особливого ставлення до світу, який оточує людини, а вона прагне його пізнати. Зокрема на такому тлумаченні наполягає Г. Люблінська [28, с. 415]. Н. Морозова відносить феномен до сфери емоцій, оскільки його сутність, на її думку, полягає у особливих відношеннях між людиною і навколишньою дійсністю [31, с. 224]. В. Ковальов додає, що це явище несе у собі позитивне забарвлення, окрім пізнавального й емоційного [18, с. 232].

Відмінністю інтересу є його тісні зв'язки з емоційною сферою. Її складові вважаються його підґрунтям. Базові емоції, а також і складні, зокрема переживання радості подолання перешкод – це різні прояви емоційності людини. Всі вони виникають на основі бажання досліджувати світ, природу навколо. Проте цей феномен є елементом спрямованості. Це вибіркоче ставлення до різних речей, активності [42; с.50-56]. В. Бондаревський наголошує, що особлива спрямованість особистості на набуття певного досвіду. Він є складним утворенням, оскільки представляє єдність змісту активності та характеристик суб'єкта пізнання [6, с. 144].

Інтерес розглядається у контексті мотиваційної сфери. Він, за своєю сутністю, найбільше належить до різного роду спонуки активності. Така думка підтверджується у довідкових джерелах. Там вказують на подвійність трактування цього психологічного явища: віднесеність до каталізатора активності власне його спрямованість на процес діяльності та віднесеність до потреб особистості. Саме тому більшість дослідників розглядають інтерес як один із варіантів мотиваційного утворення [29], [35, с. 288], [54]. Саме тому науковці вказують на спорідненість понять мотив та інтерес. Так, О. Реан та Я. Коломінський зазначають, що інтерес може як внутрішнім мотивом, спонукою до активності, і тим самим пов'язаним із процесом задоволення потреб [44, с. 416].

Є. Зеєр наголошує на соціально-психологічній основі, оскільки інтерес виникає у формі потреби, тим самим спричиняє зовнішню активність [34, с.54]. Проте цей феномен найбільш часто ототожнюють із формою прояву пізнавальної потреби [32], [42], [43]. І. Зимня додає, що це по суті емоційне переживання її [11; с.296]. На цю обставину вказують багато науковців [6],[9], [13], [15]. Особливої ваги надають при цьому пізнавальному інтересу, оскільки його підґрунтям є бажання дізнатися щось нове, наголошує Г. Щукіна. Н. Шевандрін відносить його до інтелектуально-мотиваційного стану пізнавального характеру, що пов'язаний із центральної потребою [52, с.3], Є. Ільїн, проаналізувавши різні погляди на інтерес та зробив висновок, що всі вони у своїй основі мають однакові аспекти: наявність в інтересі потреби і позитивне її переживання [13, с.172]. Тому інтерес є своєрідним мотивом гностичної діяльності та містить у собі емоційної привабливості і значущість, яка є усвідомленою [9, с. 464].

Таким чином, інтерес як психологічне явище розглядається дослідниками з різних позицій. Проте більшість науковців єдині у своїх твердженнях, коли зазначають, що феномен відноситься до спрямованості людини і є одним із мотиваційних утворень. У ньому тісно переплітаються бажання дізнатися щось нове про навколишню дійсність, пізнавальна потреба та емоційне переживання цього процесу. Як правило це все має позитивне забарвлення. Відтак, Г. Щукіна, І. Зимня, Є. Ільїн, Н. Шевандрін наголошують на значущості власне пізнавального інтересу. Він пов'язаний із пізнавальною активністю особистості і є одним із її чинників. Як мотиваційне утворення він проходить ряд перевтілень у онтогенезі особистості: від орієнтувального рефлексу до допитливості, а вже потім до вибіркового ставлення певної предметної сфери знань людства. Проте пізнавальний інтерес належить не лише до сфери особистості. Численні дослідження також відносять його і до контексту діяльності, оскільки саме в ній він і розвивається і набуває ознак пізнавального емоційного утворення. Таку думку відстоюють О. Реан, Я. Коломінський, Є. Ільїн. Власне на

пізнавальному інтересі та його властивостях і зупинимося у наступному параграфі магістерської роботи.

1.2. Пізнавальний інтерес та його ознаки у період дошкільного дитинства

У психологічній науці інтерес розглядається як свого роду спонука до виконання певної діяльності. При цьому він може видозмінюватися й існувати у вигляді цікавості, допитливості, помислу [50, с. 238]. Так, задоволення потреби чи досягнення мети призводить до утворення його нових видів, але якісно відмінних та таких, які характерні більш вищому рівню пізнання. Тут виявляється динаміка мотиваційного конструкту: з'являється схильність – сполучна ланка між потребою та пізнавальними діями, поведінкою [47, с.146]. Як бачимо, динаміка та поява нових форм феномену є однією із багатьох властивостей. Розвиток стає можливим завдяки діям кількох факторів: віку, різного роду занять, навчання [50, с. 159].

М. Ярмаченко у педагогічному словнику акцентує увагу й на інших властивостях інтересу: змісту, обсязі, стійкості, силі, дієвості. Він зазначає, що цей феномен відіграє значну роль у навчанні й учінні, адже сприяє появі більш системних знань [37, с. 232]. Відомим є факт, що пізнавальний інтерес вперше заявляє про себе у дошкільному дитинстві, вказує Р. Павелків. Він є своєрідним підґрунтям навчальної діяльності дітей. Як бачимо, цей конструкт сприяє становленню й розвитку іншого. Водночас, щоб був помітний прогрес у його збагаченні та вдосконаленню мають бути дотримані конкретні вимоги, наголошує науковець: самостійність процесу засвоєння інформації; уникнення одноманітності під час пізнання; логіка набуття нових відомостей, знань; емоційні задоволеність і забарвленість суб'єкта (дитини); систематична, позитивна похвала дорослого [36, с. 200]. Отже, динаміка мотиваційного утворення стає можливою у цьому віковому періоді завдяки

особливим зусиллям вихователів щодо організації та підтримання дії особливих факторів.

Г. Люблінська відмічала, що у поведінці дітей 4 - 6 років заявляє про себе і стає головним спонуканням до дії пізнавальний інтерес. Його вона пов'язує із підвищенням рівня складності розумової діяльності дошкільнят, розв'язання абстрактних задач. Малюк починає задавати дорослим три класичних запитання, внаслідок чого до нього починають звертатися «чомучка». Причина прихована у характері й спрямованості поставлених запитань: пошук істини та невідомих раніше знань, з'ясування причини, постановка та розв'язання проблеми. Така активність, за твердженням дослідниці, сприяє формуванню надзвичайно цінних, з точки зору суспільства й природи особистості, властивостей психіки: поміркованості, спостережливості, допитливості [28, с. 368]. Отже, позитивом також є формування людських якостей у цьому віці.

О. Запорожець підкреслював, що для дошкільнят основною ознакою пізнавального інтересу є надзвичайно стійке поєднання емоційної та інтелектуальної його складових. Саме воно дозволяє дітям, на основі вже набутої інформації, актуалізувати пошук необхідної, більш нової, внаслідок виникнення проблемної ситуації. Відбувається активізація психологічного механізму, який відповідає за розумові дії. Зокрема вдосконалюються операції мислення: класифікація, узагальнення, систематизація, категоризація. У цьому випадку, на нашу думку, бачимо взаємозв'язок і взаємодію між кількома сферами особистості, де сполучною ланкою є емоційність [10].

Г. Щукіна, вивчаючи спонукальний феномен, виділяє кілька значущих його ознак: виразна дослідницька спрямованість на цікавий об'єкт; розуміння умов задачі, усвідомлення сутності та позитивне ставлення до неї; суб'єктивність, яка проявляється через емоції захоплення, радості під час пошуку нових знань, відомостей про предмет, способів дій із ним; регулювання дій та поведінки, практичність і віднесеність її до вольового

зусилля. Водночас авторка, на основі власних досліджень, дійшла висновку, що у старших дошкільників і учнів 1 - 2 класів пізнавальні інтереси характеризуються: випадковістю виникнення, низькою мірою постійності, цікавістю лише до зовнішніх ознак, фактів, поєднанням із вже набутим досвідом (стійкий зв'язок), великою мірою розмаху між сферою знань та очікуванням швидкого результату [53; 54; 55].

Звернемо увагу ще на декілька важливих ознак, на які вказують інші дослідники. Так, С. Рубінштейн, розглядаючи феномен мотиваційної сфери у контексті мотивації учіння та навчання, пов'язував його із свідомістю, оскільки, на його думку, він (конструкт) має бути повністю зрозумілий і прийнятий дитиною. Тому, на основі усвідомленості цієї спонуки науковець розрізняє безпосередній та опосередкований його види. Зокрема маленькі діти в першу чергу цікавляться чимсь зовсім незвичним для них (зовнішні чинники), а вже потім новими знаннями. Відповідно науковець виділив: безпосередній інтерес до змісту діяльності або предмету; цікавість до процесу та характеру процесуальних дій; наявність своєрідного підґрунтя під бажанням, охотою до допитливості (здатки, схильності); опосередковане бажання [45, с. 499]. О. Власова, на основі цих уявлень та класифікації мотиваційних утворень, пропонує розрізнити справжній пізнавальний інтерес від процесуальної зацікавленості [8, с. 130].

Прагнення до пізнання пронизує всі сфери життєдіяльності дитини раннього віку, яка хоче не лише розглядати об'єкти природи, предмети найближчого оточення, людей, а й діяти з ними. Малюк порівнює, підбирає, вдивляється, намагається діяти, помиляється, за допомогою дорослого виправляє помилки, збагачуючи свої життєві враження, особистий досвід. Трирічний малюк здатний експериментувати та фантазувати подумки, використовувати предмети-замінники, в ньому формується внутрішній план мислення, зароджується фантазія, з'являється безліч запитань. Наприкінці раннього віку ознайомлення з навколишнім набуває яскравого пізнавального характеру [41].

За свідченням, Г. Смольниковой, у 3-4 річний малюк, може уникнути від опіки певних обставин, міркує про різні предмети і явища, які на даний момент не діють на органи чуття (як це було у ранньому віку). Малюк намагається певним чином упорядкувати й пояснити собі навколишній світ, пізнати його, побачити певні причинно-наслідкові зв'язки та закономірності. Так починається формування пізнавальних потреб, інтересів та мети пізнавальної діяльності. Пізнавальні потреби при цьому здебільшого зумовлені новими враженнями, а потреба досліджувати виникає ситуативно [48].

Розвиток пізнавальної діяльності дітей чітко охарактеризовано у програмі розвитку дитини дошкільного віку „Українське дошкілля” . За програмою у дітей *раннього віку* із їх розвитком активності розширюється коло об'єктів, які привертають їх увагу. Дитина більше придивляється, прислухається до них та їх розглядає. Головним предметом її уваги стають об'єкти природи. Найбільше привертає увагу все, що рухається, змінюється, розкриваючи якісь нові свої властивості [40].

Отже, у результаті активної взаємодії з навколишнім світом значно розширюється світогляд дитини, розвиваються пізнавальні інтереси. Обсяг інформації, яку дитина одержує з різних джерел, інтенсивно формує допитливість і спостережливість.

У програмі „Українське дошкілля” вікові особливості розвитку пізнавальної діяльності у дітей *молодшого дошкільного віку* передбачає те, що дитина оволодіває новими способами сприймання, які забезпечують обстеження предметів і явищ дійсності, їх різноманітних властивостей і взаємозв'язків. Сприймання спрямоване на пізнання предметів і явищ навколишнього світу. Дитина може групувати предмети за якоюсь однією характерною ознакою.

Розвивається цікавість, інтерес дітей до нового, незнайомого, до понять, незрозумілих слів. Розвивається мисленнева діяльність в результаті чого, дитина може розповідати невеликі казки, переказувати невеликі твори,

розповідати про події з власного життя. Великого значення відіграють дидактичні та рухливі ігри, що розвивають пізнавальну сферу дитини [40].

Отже, пізнавальний інтерес до предмета або процесу пізнання виникає у внутрішній мотиваційній сфері особистості молодшого дошкільника. Водночас пізнавальні інтереси не з'являються самі собою, вони – результат розвитку, виховання дитини у сім'ї та в дитячому садку.

За програмою „Українське дошкілля” дитину *старшого дошкільного віку* приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати, причому її цікавить не лише сам процес, але й результат. Дошкільник намагається робити припущення, узагальнювати, порівнювати, робити висновки, розглядаючи предмети чи його зображення, звертає увагу на його деталі.

У процесі пізнавальної діяльності, сприйняття предметів, обстеження, узагальнення дитина застосовує слова, які характеризують властивості предметів, символи, схеми, що відображають приховані зв'язки між предметами та явищами. Відбувається розвиток мисленневих процесів. Розвиток словесно-логічного мислення сприяє формуванню умінь дітей робити елементарні висновки. Результатом розвитку мислення є те, що накопичення уявлень про світ вибудовується в цілісну систему знань [40].

Г. Смольникова пропонує розглянути основні прояви пізнавального інтересу старших дошкільнят [48]:

- надання переваги певному виду діяльності;
- виникнення запитань пізнавального характеру;
- бажання поповнити знання про предмети, явища навколишньої дійсності;
- намагання робити висновки з власних спостережень;
- реагування дитини на успіх чи невдачу в діяльності;
- увага, зосередженість у процесі діяльності;

- бажання залучити інших дітей до улюбленої справи, поділитися з ними результатами своїх спостережень;
- зовнішні прояви (інтонація, міміка, жести);
- прагнення самостійно включитися в діяльність, яка зацікавила.

Дошкільний вік вважається періодом розвитку дитячої пізнавальної активності. У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти в освітній лінії „ Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі” зазначено, що прояви такої активності є інтерес дитини до довкілля та самої себе; активне сприймання предметів, об’єктів, людей, подій; спостережливість, кмітливість, допитливість, вмiле використання побаченого й почутого раніше, спроби самостійно доходити висновків, знаходити нове у знайомому та знайоме в новому, вміння радіти зі своїх відкриттів; надання переваги новим, незнайомим завданням, що потребують розумових зусиль; планування своєї пізнавальної діяльності, втілення її на практиці; інтерес до дослідництва, експериментування з новими матеріалами [2].

Дослідження Т. Ткачук засвідчують, що подив — важлива здатність дитини, він живить її пізнавальний інтерес. Це почуття можна викликати новизною, незвичністю, несподіваністю, невідповідністю чогось уявленням малюка. Інтерес, як стимул пізнавальної діяльності, своєрідний трамплін до пізнавальної активності, опора для емоційної пам'яті, стимул для підвищення емоційного тону, засіб мобілізації уваги та вольових зусиль дитини [49].

Без належної підтримки природна дитяча допитливість, за дослідженням І. Литвиненко, починає згасати вже на п'ятому році життя. Але ж відомо, що п'ятий рік життя – це вік „ чомучок”, а психоаналітики пов'язують цей вік з латентною стадією психосексуального розвитку, дуже сприятливою для навчання. У неї виникло в зв'язку з цим запитання: чому діти не виявляють належного інтересу до пропонованого матеріалу. У цього феномена багато причин [27]. На її думку, головні з них такі:

- сприймаючи інформацію, діти здебільшого користуються тільки одним або двома сенсорними каналами, тобто вони або пасивно слухають, або сприймають матеріал тільки зором;
- вихователі самі ставлять дітям запитання;
- діти не володіють пізнавальними діями;
- примушування дітей до навчання, ігнорування того, що „ навчання має бути для них забавою”.

В залежності від конкретних умов в цьому пізнавальному досвіді відбувається збагачення вмісту пізнавального інтересу і зміцнення його. Саме завдяки пізнавальному досвіду і спілкуванню інтерес у структурі тієї чи іншої особистості може відігравати різну роль. Для дітей четвертого року життя він буде відігравати роль перехідного епізоду, постійно вимагати зовнішніх стимулів для свого зміцнення; у дітей п'яти років – широкий розлитий інтерес, не локалізований у певній предметній галузі, але маючий тенденцію до постійного збагачення все новою і новою інформацією (допитливість); а вже у шість років – своєрідна пристрасть до пізнання, до творчої діяльності, що виражається в пошуку необхідної ланки для заповнення пробілу в знаннях [53].

Також Г. Щукіна зазначає, пізнавальний інтерес, будучи стійкою рисою особистості на всіх вікових етапах розвитку дітей, визначає її активність в навчанні, в грі, ініціативу в постановці пізнавальних цілей. Він визначає пошуковий, творчий характер будь-якого виду пізнавальної діяльності (на занятті, в домашній навчальній роботі, конструюванні і т. д.), сприяє формуванню здібностей до творчості в різноманітних видах діяльності. Формування цієї риси особистості надзвичайно позитивно позначається на всьому розвитку дитини.

З віком змінюється і сам зміст пізнавальної активності : вона стає більш довольною, цілеспрямованою. Вмінню ставити мету, шукати способи її досягнення (що робити? Як робити?), а в разі виникнення труднощів проявляти наполегливість та цілеспрямованість для їх подолання завжди

надавали особливої ваги провідні учені в галузі дитячої психології О. Запорожець, В. Котирло [21].

Таким чином, розвиток пізнавального інтересу на всіх вікових етапах життя дитини прямо залежить від кількості, якості та характеру інформації, знань, які отримує дитина, а також від способу їх подачі дорослими. Пізнавальний інтерес дошкільників у процесі навчання та виховання розвивається по-різному в залежності від їх вікових та індивідуальних особливостей. Тому кожному віку дитини притаманний свій рівень розвитку пізнання.

1.3. Дидактичні ігри як чинник розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку.

Як своєрідний вид діяльності її розглядають в одному ряду з навчання і працею. Вона є початковою ланкою серед названих видів активності. Найбільше її цінують як засіб виховання дошкільників. Дитяча гра у цьому віці є вагомим освітнім чинником, а її інтенсивність використання сприяла виникненню різних видів: сюжетні, режисерські, театралізовані, будівельно-конструктивні тощо. Проте особливе місце серед них займають дидактичні ігри, які більшою мірою користуються попитом у віці 5-7 років.

У педагогічному словнику підкреслюється пізнавальна спрямованість та представленість цього роду ігор у дошкільних та шкільних закладах освіти. Автори відмічають їх значний вплив на самостійності дітей, підтримання їх загальної працездатності та емоційної захопленості. Крім того наголошується їх різноплановість: систематизація досвіду, розширення кругозору, збагачення напрямків пізнавальних інтересів тощо. Головною сутністю таких організаційних форм інтелектуальної спрямованості є гармонійне поєднання двох різних цілей: ігрової (ігрове завдання для учасників) і дидактичної (вона становиться власне педагогом) [47., с.143]. Такі ігри існують у вигляді установлених моделей (раніше створених

суспільством) або ж їх осучаснених варіантів. Крім того їх можуть самостійно комбінувати педагоги, творчо підходили до завдань освітнього процесу. Отже, такого роду дитячі ігри можна використовувати у різних ланках освіти, зокрема в дошкільній з метою вдосконалення характеристик розумової сфери, інтересів дітей.

Н. Подд'яков відносить дидактичні ігри до ігрових методів розумового виховання. У них відбувається мимовільне опанування необхідного досвіду в той момент коли діти захоплені виконанням ігрового завдання. Водночас автор наголосив на двох, найбільш важливих функціях цього способу навчання: набуття та вдосконалення системи знань, вмінь, навичок (також можливий є варіант лише закріплення раніше набутих знань). Ці функції можуть бути реалізовані як окремо так і разом. Водночас науковець акцентує увагу на необхідності створення специфічної системи ігор навчального змісту, яка дозволить їх більш ефективно використовувати під час навчання 5-7річних дітей [38, с.177-178]. Ймовірно автор так вказує на важливість особливої уваги щодо розвитку інтелектуальних компонентів свідомості дитини під час використання таких педагогічних засобів (розумові дії, здібності інтелекту, пізнавальні інтереси), що мають використовуватися у системі.

Схожі ідеї спостерігаємо у С.Новосолової, яка у класифікації дитячих ігор підкреслює, що дидактичні ігри, власне як і сюжетно-навчальні, рухливі, дозвіллієві входять до однієї групи. Таке об'єднання вона здійснює на основі домінуючої ролі наставника при їх організації. Зокрема вона зазначає, що це особлива група ігор, яка реалізується з ініціативи вихователя. У освітньому процесі вони відіграють роль освітніх і виховних засобів. Як бачимо, як чинники навчання і виховання такого роду засоби вимагають вмілого педагогічного керівництва [12].

Т.Кулікова акцентує увагу на такому соціально-психологічному явищі з точки зору його сполучної ланки між грою й учінням. Вона підкреслює його важливу ознаку – можливість навчати маленьких через цікаву для них

діяльність. Водночас авторка вказує на широкий аспект цього явища: види і спрямованість. Це дозволяє їх використовувати за різними сферами і спрямування: закріплювати знання про певні сфери дійсності, збагачувати досвід, розширювати інтереси дітей, розвивати здібності. Для цього важливо вихователям усвідомити особливості використання ігрових засобів, їх структуру та основні напрямки педагогічного керівництва (умови, наповненість навчальним матеріалом, постійного його збагачувати, вчити дітей ним користуватися, при вносити в освітній процес нові такі ігри, враховувати сфери людського досвіду, тримати постійно в полі зору необхідність виховання культури ігрової діяльності, розширювати пізнавальні інтереси вихованців) [23, с.335]. Як бачимо, дослідження підкреслює необхідність збагачення й розширення зацікавленості дітей до нових фактів, явищ, подій засобами такої діяльності.

Колектив дослідників відносить такого роду пізнавальні ігри до інноваційних технологій, які властиві дошкільній освіті й орієнтовані на навчання дітей 5-7 років. Ця технологія є розвивального характеру й спрямована на вдосконалення інтелектуальної сфери дитини: операції мислення, розумової дії, ерудованість, кругозір, здібності загальні. Зміст діяльності, матеріал навчально-пізнавального плану прямують також розвиткові інтересів дошкільника, його допитливості, зростання міри зацікавленості до різних сфер дійсності нових знань [1, с. 274-279]. При цьому автори вказують на цінності авторських, народних, осучаснених навчальних ігор. Отже, науковці підкреслюють творчий характер ігрових технологій, їх спрямованість на пізнавальну сферу дитини, доступність опосередкованого навчання у дошкільному дитинстві, виникнення/сприяння на їх основі, а також і відповідної динаміки, пізнавальних інтересів.

Н. Лисенко, Н. Кирста головним атрибутом таких ігор вважають їх зміст. Вони наголошують, що саме він сприяє привертанню уваги дітей до різних сфер навколишньої дійсності, до соціуму, до флори та фауни. Крім того від доцільності підібраних матеріалів залежність емоційне ставлення

маленьких дослідників до набутого досвіду [26, с. 120-125]. Як бачимо, навчальний матеріал опановується в ігровій формі і на основі цього діти емоційно на нього реагують. Відповідно, тут простежується два аспекти пізнавальних інтересів: нові факти (інформація) та ставлення до неї. При цьому науковці наголошують на універсальності цього явища з точки зору його впливу й використання у різних напрямках виховання особистості дошкільника: розумовому, естетичному, моральному, фізичному, трудовому.

Т. Поніманська також підкреслює цінність таких засобів (навчальних) дошкільної освіти. Водночас авторка їх більшою мірою класифікує до ігор, які спрямовані на виховання жаги до нових фактів, інформацій з навколишньої дійсності. Вона вказує на той факт, що дидактичні ігри сприяють виникненню у дітей пізнавальної активності, розширенню кола інтересів до світу, міри зацікавленості до певних сторін об'єктивної дійсності. Вони є засобом вдосконалення загальних здібностей, стратегій, шляхів здійснення інтелектуальної діяльності [39, с. 358]. Науковець окрім їх значення, акцентує увагу на їх структурі, особливостям добору змісту, керівництві процесом їх перебігу, видами та структурою. Проте головним вважає підвищення міри педагогічного керівництва ними з боку вихователя, що вимагає відповідних знань і професійних вмінь щодо їх використання й проведення.

Пізнавальний розвиток, як наголошується у програмі «Українське дошкілля» має здійснюватися за такими напрямками як українське народознавство (відомості про особливості та побутовий уклад життя українців) та надання інформації про навколишній світ (природа, соціум). Крім того у змісті програми намічено роботу з вдосконалення логіко-математичної сфери та опанування основами економічних знань. Реалізація окреслених векторів освіченості дитини у підсумку має сформувати у старшого дошкільника пізнавальний інтерес. Це утворення, за змістом, повинно виявлятися у проявах зацікавленості до оточуючого середовища, а також до соціуму зі стосунками між його членами. Серед чинних засобів

формування такого пізнавального програма пропонує ігрову діяльність, до переліку якої включено й дидактичні ігри. Як бачимо, змістом дошкільної освіти передбачено вдосконалення розумової сфери майбутнього школяра, розвитку його інтересів, використання ігор навчального характеру. На нашу думку, тут інтегровано всі аспекти досліджуваної проблеми: пізнавальний інтерес дошкільника, його інтелектуальний розвиток, те використання дидактичних ігор.

Таким чином, дидактична гра розглядається дослідниками як вагомий чинник освітнього процесу дошкільної освіти. Вона має широкий спектр застосування, оскільки її можна використовувати як окремий елемент, або ж у поєднанні з іншими формами. Їх особливість полягає у поєднанні двох цілей: навчальної й ігрової. Такі педагогічні засоби відрізняються тим, що захоплюють цікавість та увагу дітей, а малюки у невимушеній ігровій атмосфері здобувають нову інформацію, вдосконалюють раніше сформовані навички, чи допомагають використовувати знання у практичній діяльності. Проте основна цінність полягає у спрямуванні на розширення сфери інтересів.

Висновки до розділу1

Інтерес розглядається як елемент спрямованості особистості, що має емоційну природу. Його основне призначення полягає у мотивуванні процесу пізнання людини. Існують численні класифікації інтересів. Проте найбільш значущим дослідники вважають пізнавальний, який підкреслює жагу до нових знань, вражень від набутої інформації. Таке утворення тісно пов'язане з інтелектуальною активністю людини і є одним із її чинників. Як утворення спонукальної сфери явище проходить ряд перевтілень в особистісному плані: від орієнтувального рефлексу до допитливості, а вже потім до вибіркового ставлення певної предметної сфери досвіду людства.

У дітей старшого дошкільного віку досліджуваний феномен сприяє появі ознак активності у плані пошуку невідомих знань. Поява значної кількості інтересів призводить до допитливості, періоду «чомучок».

Динаміка пізнавального інтересу на всіх вікових етапах життя дитини прямо залежить від кількості, якості та характеру інформації, знань, які отримує дитина, а також від способу їх подачі дорослими. Психологічне явище дошкільників в освітньому процесі має різну динаміку, яка залежить від різних чинників, зокрема від вікових та індивідуальних особливостей. Тому найбільш актуальним завданням на сьогодні є пошук чинників його розвитку.

Дидактична гра є одним із чинників освітнього процесу в ЗДО. Вона використовується як окремий елемент, або поєднується з іншими формами навчання і виховання. Специфіка такої ігрової діяльності полягає у наявності навчальної й ігрової цілей. Вони відрізняються тим, що тримає увагу дітей, а ті у невимушеній обстановці набувають досвіду, вдосконалюють сформовані навички, вчаться застосувати існуючі знання на практиці. Однак найбільше призначення дидактичних ігор передбачає розширення сфери інтересів дитини, розвиток пізнавального інтересу.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ

2.1. Методика й організація дослідження особливостей розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх. Основними напрямками роботи, яка здійснювалася нами у цьому розділі, стали: а) емпіричне вивчення особливостей та рівнів сформованості феномену у дітей 5 - 6 років; б) визначення найбільш актуальних виховних впливів дорослих (вихователів і батьків) на нього в даний період. Задля реалізації нами намічених перспектив постала необхідність у проведенні констатувальної частини експерименту. У якості її завдань було сформульовано такі завдання:

1. Підібрати необхідні методи та скомпонувати на їх основі методику дослідження пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити шляхи вивчення цілеспрямованих дій батьків і педагогів щодо забезпечення необхідної динаміки психологічного явища у цьому віковому періоді.
3. З'ясувати актуальний рівень сформованості феномену на основі аналізу виявлених його характеристик у емпіричному дослідженні.
4. Проаналізувати основні педагогічні впливи, засоби збоку дорослих, які вони використовують в освітньому процесі щодо вдосконалення характеристик феномену, що вивчається.

Визначені нами напрямки дослідження вимагали певної логіки та дотримання відповідних етапів. Відповідно, на першому етапі було підібрано та скомпоновано методику дослідження. Вона складалася із окремих складових. Мета першої із них, яку було названо «Казка», полягала у

з'ясуванні того, який із мотивів переважає у дошкільників – ігровий або пізнавальний. Дитині пропонується упродовж невеликого відрізка часу (біля 1 хв) розглянути іграшки, які розклав перед нею вихователь (кількість 10 – 11 шт.). Після цього пропонують їй прослухати казку. Під час читання твору, вихователь раптово зупиняється на найбільш цікавому сюжеті й запитує дитину, що хочеться найбільше: щоб читали казку далі або надати можливість погратися іграшками. У протоколі відмічається: а) просила дочитати казку; б) брала іграшки та гралася.

Так, перед початком роботи дитині 5 - 6 років надають інструкцію: подивись, які я сьогодні принесла тобі іграшки. Розглянемо їх разом з тобою (говорить і одночасно розкладає, а потім оглядають весь арсенал). А тепер послухай уважно казочку... Будеш слухати далі, чи хочеш гратися іграшками? Фіксується відповідь.

Наступним елементом методики є ігровий метод, який отримав назву «Пізнайко». Обидві передбачають індивідуальну форму роботи. Для її проведення необхідно підготуватися заздалегідь. Матеріал: підібрати дві картинки сюжетні, одна з яких має бути близькою за змістом для дітей (наприклад, зимові розваги), а на іншій мають бути зображені у більшості невідомі для дітей предмети. *Покажіть малюку одночасно картинки, а потім запропонуєте їй пограти у гру «Пізнайко». Скажіть, що вона може ставити Вам будь-які запитання про предмети, які зображені на картинках. Фіксуються: імена, стать та запитання кожної дитини у протоколі (форма довільна).* Передбачено певні критерії обробки запитань: широта охоплення предметів, які зображені на картинках; кількість запитань від однієї дитини; тип запитань (*по-перше* запитання, які мають на меті щось з'ясувати, встановити (Хто це?, На чому лежить іграшка?); *по-друге* завдання, які передбачають з'ясування властивостей предметів (З чого зроблена дошка? Верблюду їсть булочку? Вода тепла?); *по-третє* задачі, які передбачають встановлення певної причини, тобто взаємозв'язку між предметами, явищами (Чому хлопчик сумний? Навіщо дівчинці потрібен

гаманець?); *по-четверте* судження, які містять у собі певний прогноз, передбачення (Хлопчик засмучений тому, що заблукав у лісі?). Після цього передбачається кількісний аналіз відповідей та встановлення їх переважаючого типу.

Процедурою передбачено таку обробку результатів: 10 балів – дитина поставила понад 4 запитання усіх типів; 8 – 9 балів – дитина поставила 3 – 4 запитання всіх типів; 4 – 7 балів – дитина задає від 2 до 3 запитань; 2 – 3 бали – дитина ставить лише одне запитання; від 0 до 1 балів – дитина не змогла поставити жодного запитання. Можливо провести аналіз поведінки дитини за рівнями на основі отриманих кількісних показників: 10 балів – дуже високий рівень; 8 – 9 балів – високий рівень; 4 – 7 балів – середній рівень; 2 – 3 бали – низький рівень; від 0 до 1 балу – дуже низький рівень.

Раніше схарактеризовані елементи нашої методики передбачають лише безпосередній контакт окремо із дитиною. Здійснити опосередкований аналіз пізнавального інтересу старших дошкільників дозволяє метод анкетування. За ним передбачено отримання відомостей про дошкільника одночасно від педагога та батьків. Зміст запитань передбачає збір інформації про поведінку дітей 5 - 6 років під час виконання нею інтелектуальної діяльності.

У переліку анкети сім запитань закритого характеру, що передбачає наявність декількох альтернативних відповідей. За кожен варіант, обраний респондентом пропонується певний бал. Опитування проводилося з основним вихователем, якому надавалася наступна *інструкція*: перед Вами анкета у якій зліва містяться питання, які характеризують інтелектуальну поведінку дитини, а справа – альтернативи її можливої активності. Оберіть найбільш прогнозований варіант дій. Педагог заповнює анкети стосовно всього контингенту старшої групи.

Батьки також отримують бланки, на яких їх просять вказати прізвище та надати відповіді. Аналогічно надавали інструкцію, а опитування проводилося у колективній формі. Після чого збиралися матеріали й здійснювалася робота щодо кількісної та якісної обробки даних. Під час

аналізу можна було встановити інтенсивність пізнавальної потреби, яка визначається на основі суми балів, наданих експертами (членами сімей, провідним вихователем): 27 – 35 балів – пізнавальна потреба виявляється яскраво (сильно); 17 – 26 балів – пізнавальна потреба проявляється як помірна; слабка пізнавальна потреба – менше, ніж 17 балів. Повний зміст анкети пропонується нижче, а варіант з яким працювали дорослі подано у додатку_А.

Анкета для вихователів, батьків

«Характеристики пізнавальної потреби старших дошкільників»

	Зміст поставлено запитання	Варіанти відповіді	бал
1.	Чи часто дитина любить виконувати будь-яку розумову діяльність (від 30 до 60 хв.)	Постійно	5
		Інколи	3
		Дуже рідко	1
2.	Чому надає перевагу дитина, коли їй пропонують відгадати загадку	Відгадати самостійно після тривалого обдумування	5
		В залежності від ситуації	3
		Дізнатися відповідь у інших	1
3	Чи звертається до вас дитина з проханням щось їй почитати, чи завжди дослуховує твір до його завершення	Постійно, дослуховує до кінця	5
		Інколи, не завжди дослуховує до кінця	3
		Майже ніколи	1
4.	Наскільки позитивно в емоційному плані дитина реагує на заняття, яке пов'язане із розумовим навантаженням	Позитивно	5
		В залежності від ситуації	3
		Більш за все нейтрально	1
5.	Наскільки часто дитина ставить вам запитання	Дуже часто	5
		Інколи	3
		Дуже рідко	1
6.	Чи завжди чекає відповідь на поставлене своє запитання	Завжди	5
		Не завжди	3
		ні	1
7.	Чи прослідковується зв'язок між запитаннями, які ставить дитина (з	Так, таке трапляється часто	5

	одного запитання виникає інше)	Інколи	3
		Раніше такого не траплялося	1

Як бачимо, збір даних про пізнавальний інтерес старших дошкільників передбачав взаємодію із самими малюками, так і з дорослими. Наступний елемент методики був спрямований на отримання інформації, яка стосується процедури використання та проведення дидактичних ігор в освітньому процесі ЗДО, а також вдома. Про це ми дізналися у вихователів, провівши з ними інтерв'ю, а з батьками – бесіду.

Інтерв'ю «Дидактичні ігри: практичне застосування» мало на меті швидко зібрати необхідну нам інформацію. Власне його зміст був ретельно продуманий і передбачав подальший аналіз за трьома блоками: сутність дидактичної гри; методичні аспекти її організації; спрямованість такої форми організації навчально-виховного процесу. Так перший напрямок зумовив до постановки запитань про призначення, різницю між, власне, дидактичною грою і відповідною вправою, її структуру. Другий блок запитань стосувався форм організації, місця в освітньому процесі ЗДО, особливостей її використання на заняттях. За третім вектором нас цікавили практичне використання, що саме розвиває у дитини така форма організації. Відповідно на узагальненість інформації вказував критерій *педагогічної ефективності використання* дидактичних ігор. Його кількісним показником був загальний бал за відповіді на поставлені запитання (правильні). Так, від 6 до 7 б. високий рівень, 3 – 5б. – середній, 1 – 3 б. – низький. Зміст інтерв'ю подано у додатках.

Ще одним методом, який входив до нашої методики була бесіда з батьками щодо їх знань та особливостей дій з дитиною, де об'єктами уваги виступають дидактичні ігри. Насамперед, нас цікавив той факт, що знають дорослі члени сімей про це явище, чи є такі ігри в наявності вдома, види їх, чи люблять діти гратися у них з батьками, хто виступає організатором та з

ініціативою спільних ігор. Відповідно нами було сформульовано п'ять запитань, які за характером були всі відкритими. Основними показниками їх аналізу стали *знання про це явище та інтереси дітей, наявність їх вдома, та спільна ігрова активність дорослих з малюками*. Означені показники передбачали отримання узагальненого кількісного показника, який дозволяв вказувати на *педагогічну грамотність батьків у цьому питанні*: 5б. – високий рівень, 3 - 4б – середній, 1 - 2б. – низький. Повний зміст бесіди подано у додатку В.

Також у нашому дослідженні було використано *якісні та кількісні* методи. Вони допомагали реалізувати функцію систематизації отриманих відомостей про пов'язані явища дидактичних ігор і пізнавального інтересу. На їх основі нами сформулювалися висновки щодо зв'язку педагогічних впливів та рівнів сформованості пізнавальних інтересів старших дошкільників. Часто використовувався статистичний метод обрахунку. Він дозволив порівнювати отримані емпіричні результати дослідження із теоретичною інформацією та формулювати висновки.

Отже, компонування методики дослідження схарактеризованими у цьому параграфі методами, дозволило нам приступити до збору даних з проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор. *Другий етап – емпіричне дослідження*. Воно проводилося в ЗДО Київської області у Щасливському ЗДО ясла-садок «Ромашка». Вибірка становить: 30 осіб – діти старшого дошкільного віку, які відвідують ЗДО; 11 вихователів, які мають педагогічний стаж від 7-ми до 15 років і нині працюють із дітьми старшого дошкільного віку. Батьки вихованців у кількості 30 чоловік. Загальна чисельність вибірки становить 71 особа.

Третій етап – обробка та аналіз результатів дослідження. Отримані результати вивчення динаміки пізнавальних інтересів старших дошкільників, чинником яких виступають дидактичні ігри, як особлива

форма організації освітнього процесу, будуть проаналізовані у наступному параграфі.

Таким чином, складові методики орієнтовані на вивчення динаміки пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку у контексті впливу на них дидактичних ігор. Вона передбачає аналіз відомостей дітей та дорослих щодо об'єкта дослідження. Крім того надає можливість з'ясувати особливості педагогічного впливу на розвиток феномену з боку дорослих: вихователів ЗДО і батьків вихованців.

2.2. Методика та організація дослідження пізнавального інтересу старших дошкільників у дидактичних іграх. Спостерігаючи за дітьми, під час діагностичної процедури «Казка», ми помітили, що діти старшої групи із великим бажанням розглядали принесені для них нові іграшки: колясочка для ляльок, трамвай, коник, мотоцикл, лялька балерина, лялька Настуня, швидка допомога, робот поліцейський, Фіксики. Потім, читаючи казку Дюймовочку, ми бачили, що діти майже не відводять очей від принесених іграшок, а після запитання «Читати далі про пригоди дівчинки, чи гратися з принесеними іграшками?» Обробивши результати, ми дійшли висновку, що у переважної більшості дітей 25 переважає ігровий мотив і лише у п'яти – бажання дізнатися нове (пізнавальний інтерес).

Тепер розглянемо отримані результати із «Анкети для вихователів/батьків» щодо рівня розвитку пізнавальної потреби у дітей старшої групи. Так, експертами щодо міри сформованості зазначеного утворення мотиваційної сфери були батько чи мама дитини, а також сім працівників дошкільної установи, які дуже гарно знають кожного вихованця (два постійних педагога, один змінний, помічник вихователя, інструктор з фізичного виховання, музичний керівник, хореограф). В цілому 8 осіб.

Варто відмітити, що бали, які отримали старші дошкільники від своїх найближчих, близьких людей, значно відрізнялися від оцінок персоналу ЗДО. Після того, коли були зібрані всі результати було з'ясовано, що значна більшість вихованців мають у власному розпорядженні сформовану помірну

потребу до нових вражень знань. Досліджуваних із даними ознаками сім, у відсотках – 23%. У інших членів вибірки цей феномен характеризується як високий. У сукупності 77% старшої групи мають достатньо яскраво виражену жагу до пізнання. Була звернута увагу у ході обрахунку результатів на відсутність дітей із низькими показниками, що може бути поясненою однією із особливостей віку – період маленьких дослідників, «чомучок». Також було помічено, що дітей із середнім рівнем в три рази більше, ніж із високим. Ці дані дещо суперечать отриманим результатами у попередньому аналізі. Для зручності представимо їх у графічній формі.

Рис. 1. Порівняння компонентів спонукальної сфери старших дошкільників

Як бачимо, у дітей значно переважає ігрова спонука у їх поведінці та діяльності пізнавальний інтерес. А міра сформованості потреби у новому досвіді характеризується у більшості вихованців помірним рівнем. Такі дані можна пояснити тим, що інтелектуальна активність дошкільників у цьому віковому періоді лише починає набирати обертів. При цьому основною діяльністю залишається ігрова. Можна зробити припущення, що домінуюче положення належить мотиву гри. На даний момент він є більш важливим за пізнавальний інтерес дитини. Міра сформованості інтересу, на нашу думку, має бути більш виразною у цьому віці.

Цікаво простежити особливості прояву потреби в отриманні нових вражень у процесі пізнавальної активності дітей під час взаємодії з дорослими. Так, всі експерти наголошують на тому, що діти старшого дошкільного віку завжди ставлять багато запитань. При чому всі вони не поодинокі. Як правило, одне питання супроводжує ціла серія уточнюючих. Також дорослі відмічають, що їх вихованці з нетерпінням чекають на відповідь, нагадують про нього, просять пояснити.

Зовсім поодинокі випадки коли дошкільнята цікавляться речами, що спрямовані на з'ясування причинної зумовленості між предметами, об'єктами навколишньої дійсності. Крім того діти з неохотою займаються будь-якою розумовою діяльністю і, в більшості випадків, чекають і залюбки приймають допомогу з боку дорослого.

Розглянемо отримані результати за діагностичною ігровою методикою «Пізнайко». Для початку здійснено аналіз відповідей дітей за *критеріями*, які стосуються власне запитань, заданих під час проведення з ними бесіди за картинками: коло предметів до яких виникла цікавість (широта); кількість запитань кожного дошкільника; тип або спрямованість вербальної активності (встановлення сутності об'єкту чи предмету; визначення ознак і властивостей; з'ясування причинної зумовленості; наявність прогнозу, передбачення).

Аналіз отриманих результатів дозволив встановити спрямованість дітей на нові, невідомі для них предмети і явища. Так, більшість дітлахів виявили цікавість іншою картинкою, де були зображені мало для них знайомі образи. Відповідно, працюючи з отриманими даними, звернули увагу, що в полі зору дітей перебувало від 2-х до 5-ти предметів. Тому можемо зазначити, що обсяг уваги дітей зовсім невисокий. Представимо кількісні показники у таблиці 1.

Таблиця 2.1.

Обсяг пізнавальної спрямованості дітей на нові явища

Показники активності старших дошкільників

Кількість предметів (широта)	Кількість дітей
1	9
2-3	15
4-5	6

Як бачимо, таблиця 2.1. містить два основні показники: широта запитань та кількість дітей для яких вона властива. Звертаємо увагу, що значна кількість дітей характеризується зовсім малим показником щодо їх охопленням всього зображення, як правило їх увага акцентується тільки на одному предметі, як правило, це найбільш незвичайний, об'ємний і представлений на першому плані. Значно більше малюків зосереджується на двох трьох об'єктах зображення, що дозволить їм встановити не лише їх сутність, за рахунок усвідомлення їх певних відмінностей у порівнянні з ознаками інших. Кількість дітлахів у яких розвинена здатність побачити 4 - 5 образів і зосередити на них увагу невелика, лише шість. Однак саме для них стає можливим встановлення широких взаємозв'язків між предметами. Отже, 50 % старших дошкільників мають змогу побачити одночасно від 2-х до 3-х предметів, інші 20 % – від 4-х до 5-ти, а решта 30 % – лише 1. Перевага, на нашу думку у тих, які одночасно бачать найбільше образних зображень, оскільки можуть охопити ситуацію в цілому і розуміти взаємозв'язки між її елементами.

Більш інформативним виявився здійснений аналіз за показником, який дозволив з'ясувати змістовий аспект вербальної активності дітлахів: тип поставлених запитань. Так, найбільш прості судження вказували на намір дітей з'ясувати сутність зображеного об'єкту. Для них характерними були питання на кшталт: «що їсть білий ведмідь?», «чим покрите тіло тюленя?», «що їсть північний олень?», «де спить білий ведмідь?», «як пересувається тюлень?», «чи спить білий ведмідь?». Такого роду запитань було найбільше. Дещо менше виглядало бажання отримати інформацію про причинно-наслідкові зв'язки між зображеними істотами. Зокрема: «де здобуває собі їжу морж?», «як називається дитинча північного оленя?», «чи впадає у зимову

сплячку білий ведмідь?», «де спить ведмідь?», «чому кит такий великий?», «де живе вовк?», «чим допомагає людині конячка?». Така активність сприяє та допомагає дитині з'ясувати для себе особливості поведінки звірів.

Нарешті найбільш складні запитання, які несуть у собі передбачення. Таких запитань було зовсім мало: «вовк приносить користь людям, а не лише шкоду?», «віслук також, як і кінь перевозить вантажі?», «кит стане у пригоді людині в океані?», «чи може допомогти людина звірам на далекій Півночі?». Як бачимо, вони відрізняються складністю і вказують на більш вищий рівень пізнавальної діяльності. Тому і кількість дитлахів, які їх ставили експериментатору невелика.

Впорядкуємо всі ці типи запитань у кількісному плані. Так, найбільш прості прояви вербальних суджень є характерними для всіх дітей старшого дошкільного віку. Інший рівень властивий лише 50% досліджуваних, а більш високий рівень – лише для 20%. Відповідно, лише 50% дітей можуть встановити причинну зумовленість між об'єктами і явищами навколишньої дійсності, і зовсім невелика кількість – 20 % здатні до певного прогнозу. Для більш зручного аналізу нами було розміщено їх у таблиці.

Таблиця 2.2.

Рівні пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку

Пізнавальний інтерес рівні та показники	Показники пізнавальних інтересів дошкільнят (у%)		
	З'ясування сутності явища	Встановлення причини і наслідку між явищами	Прогнозування подій
Діти старшого дошкільного віку	100%	50%	20%

Як бачимо, з таблиці 2.2. більш краще розуміння об'єкту пізнання старшими дошкільниками залежить від міри розвитку їх інтересів. Так, з'ясування причинно-наслідкових взаємозв'язків і прогнозування подій дітям

дозволяє дізнатися більше, краще зрозуміти навколишню дійсність. На даний момент таку можливість мають далеко не всі діти.

Наступний критерій аналізу – кількість поставлених запитань під час розглядання карток із зображеннями кожною дитиною. Їх розмах досить таки великий від 1-го до 7-ми. Власне ці показники дозволяють зробити розподіл дітей за рівнями вербальної активності, які визначені відповідним ключем до цього тесту. Так, кількість досліджуваних, які поставили одне запитання – 7, тих, що задали 2-а – сімнадцять досліджуваних осіб, запитали тричі – вісім, сформулювали понад 4 – двоє респондентів.

На основі цих даних було здійснено розподіл дітей на групи (на основі наданих балів) за рівнем сформованості пізнавальної активності. Розглянемо відповідні групи старших дошкільників, розмістивши переведені показники у бали та рівні, розмістивши їх у таблиці 2.3. Як бачимо, найбільшій кількості дітей старшого дошкільного віку властива середня сформованість активності пізнання, потім у порядку спадання слідує: діти із низькою (23%), високою (13%), дуже високою (7%).

Таблиця 2.3.

Рівні пізнавальної активності старших дошкільників

Показники пізнавальної активності у дошкільнят	Рівні сформованості пізнавальної активності(у%)			
	10б	8-9б	4-7б	2-3б
	Дуже високий	високий	середній	низький
Діти старшого дошкільного віку	7	13	57	23

Отже, за розглянутими показниками ми з'ясували, що у більшості дітей 5-6 років пізнавальні інтереси перебувають у стадії становлення, про що свідчить розбіжність результатів дослідження. На основі узагальнення та систематизації даних, визначено *основні критерії* за якими відбувся розподіл досліджуваних на рівні, за мірою прояву пізнавального інтересу: переважання у поведінці та діяльності пізнавального інтересу над ігровим;

інтенсивність прояву пізнавальної потреби у розумовій активності; глибина розуміння явищ дійсності, об'єктів, предметів пізнання. Ґрунтовна робота з показниками констатувального експерименту дозволила з'ясувати ознаки дітей, які мають різні прояви досліджуваного феномену. вони представлені у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Кількісний розподіл досліджуваних за рівнями сформованості
пізнавального інтересу**

Рівні сформованості пізнавального інтересу	Характеристика пізнавального інтересу представників кожного рівня
<p align="center">Високий 16%</p>	<p>Прагне дізнатися про щось нове, виявляє жагу до невідомого, не відволікається на запрошення до ровесників до гри; ставить багато запитань, чекає на них відповідь, з охотою бере участь у різних видах розумової діяльності (відгадує загадки, слухає розповіді, різні тексти), ставить пов'язані між собою запитання, позитивно реагує на будь-які інтелектуальні навантаження; серед запитань різного типу спрямованості (перевага причинно-зумовленого та прогнозованого змісту), здатен встановлювати зв'язки між явищами, об'єктами, прогнозувати їх взаємодію</p>
<p align="center">Середній 41,5%</p>	<p>Прагне нових знань, але згодом втрачає інтерес і починає займатися іншими справами; нерідко потрібен стимул до пізнавальної активності (зовнішній), з охотою слухає казки, оповідання, проте не завжди їх дослуховує до кінця, інколи перериває їх обговорення, відволікається на щось інше, запитання, які задає інколи мало між</p>

	собою пов'язані; у запитаннях простежується такі, які орієнтовані на з'ясування сутності предметів та встановлення між ними взаємозв'язків
Низький 42,5 %	Постійно відволікається, обирає гру частіше, ніж цікаву розумову діяльність; любить слухати казки, розповіді невеликі за обсягом, на довгі не хватяє терпіння, не в захваті від інтелектуального напруження, інтереси мимовільного характеру, запитання стосуються окремого змісту, часто не помітно між ними логіки, небагато запитань пізнавального змісту до дорослих; в основному питання спрямовані на встановлення ознак предметів, не завжди помічає взаємозв'язки між предметами навколишнього світу

У таблиці 2.4. представлено характеристику когнітивним, емоційним і поведінковим проявам розумової активності дітей старшого дошкільного віку, представників різних рівнів сформованості пізнавального інтересу на основі проведеного констатувального експерименту.

Дивлячись на те, що на цьому етапі дослідження брали участь діти 5-6 років обох груп – експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп у таблиці 2.5 наведено дані їхнього розподілу.

Таблиця 2.5

Кількісний розподіл досліджуваних експериментальної та контрольної груп за мірою сформованості пізнавального інтересу

Рівні сформованості	ЕГ (у %)	КГ (у %)
Високий	17	15

Середній	38	45
Низький	45	40

Як бачимо, результати досліджуваних обох груп мають невеликі відмінності, якими можна знехтувати. З огляду на представлені у табл. 2.5 дані, більшість дітей (відповідно 83 % і 85 %) мають недостатню міру розвитку пізнавального інтересу, що негативно вплине на процес становлення особистості під час навчання у школі.

Отже, нами було проведено вивчення міри сформованості пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку. З цією метою підібрано методи дослідження, модифіковано їх відповідно до мети і завдань констатувального експерименту та скомпоновано методику. З'ясовано, що переважна більшість дітей 5-6 років мають проблеми, які виявляються у мірі розвитку феномену. У наступному параграфі буде здійснено аналіз даних отриманих від педагогів і батьків щодо їх педагогічного впливу на позитивну динаміку компоненту мотиваційної сфери і спрямованості – спрямованості на отримання нових знань.

2.1. Особливості використання дидактичних ігор у роботі з дітьми дошкільного віку у дошкільній установі та сім'ї

Розглянемо отримані результати інтерв'ю з вихователями, які вказують на представленість дидактичних ігор в освітньому процесі ЗДО. Так, педагоги одноставно зазначили, що всі вони, без винятку, їх використовують. Однак щодо ролі та призначення таких компонентів думки різняться. Зокрема 57 % опитуваних вважає, що основне значення полягає в тому, щоб удосконалювати знання, ознайомлювати дітей із життям тварин, рослин, а також сприяти розвитку психічних пізнавальних процесів. Інші 29% респондентів вказують, що це одна із форм організації навчально-виховного процесу дошкільної освіти, а тому її потрібно час від часу застосовувати. Решта досліджуваних наголошує на тому, що це вагомий засіб формування потреби у нових знаннях. Іншими словами, лише ця невелика кількість працівників дошкільця вказують на вплив таких ігор на пізнавальні інтереси.

Наступне запитання стосувалося спрямування дидактичних ігор. Так, значна частина вибірки (57%) стверджують, що вони впливають на процеси інтелектуального плану: мовлення, мислення, пам'ять. Інша частина педагогів вбачають вплив таких ігор на розумові, моральні, естетичні і фізичні якості дітей. Зокрема вони вказують на спостережливість, ерудованість, сенсорні орієнтації, зв'язність мовлення, координованість рухів тощо. Такої думки дотримуються біля 43 %. Як бачимо, у відповідях досліджуваних охоплено широкі можливості досліджуваного явища, проте ніхто із них не зазначив не менш важливий напрямок – формування інтересу до пізнавальної діяльності.

Вивчаючи використання дидактичних ігор у ЗДО, було з'ясовано, що більшість досліджуваних її використовують у якості форми навчання, «безпосереднього навчально-розвивального впливу педагога на дитину». Так вважають 43 % опитаних. Менша частини вибірки (29 %), застосовують її з метою певного виду взаємодії з дітьми (колективна, групова індивідуальна), оскільки «вона дозволяє працювати як з підгрупою, спільнотою чи окремо з

кожним вихованцем». 14 % респондентів її представленість у навчально-виховному процесі ототожнюють із ігровим методом навчання. Вони зазначають, що це «суто ігрова діяльність». Проте вони не уточнюють, що у такій якості її можна використовувати як гру-заняття, або як дидактичну гру. Решта вихователів не можуть назвати форми використання явища, що вивчається. Говорять, що їм «важко відповісти». Як бачимо, перелічені форми використання дидактичних ігор неповні. Зовсім не вказано, що вони можуть бути задіяні у якості гри-вправи, або форми організації дитячої діяльності. Тому інформація про цей педагогічний засіб у вихователів обмежена, що, на нашу думку, не дозволяє його використовувати у повній мірі ефективно.

Вказати на відмінність між грою-вправою дидактичною грою мали вихователі у наступному запитанні. Більша частина вибірки зазначила, що їм «важко відповісти». У кількісному еквіваленті вона становить 43 %. Решта педагогів давали різні відповіді, які стосувалися окремих аспектів. Так, 14 % говорили, що у ігровій діяльності контроль здійснюють визначені правила, а у вправі – вихователь. Ще 14 % стверджують, що для гри-заняття характерним є «постановка одного завдання, а для ігрового методу навчання цілої низки». Ще 14 % наголошує на тому, що дидактична гра ґрунтується на розумових здібностях, а для виконання різного роду навчальних вправ потрібні лише дії». Як бачимо, відповідаючи на поставлене запитання, респонденти плуталися, або взагалі відмовлялися щось пояснювати. Було відмічена така особливість: чітко відмінності між педагогічними засобами названі не були. Це вказує на те, що потрібно систематизувати власні знання працівникам ЗДО з окреслених питань використання та відмінностей форм застосування дидактичних ігор.

Наостанок інтерв'ю була спроба з'ясувати представленість педагогічних явищ в освітньому процесі: на яких саме заняттях використовуються навчальні ігри. Так 14 % респондентів зазначили, що вони взагалі на заняттях «нічого подібного не використовують». Інші 14%

педагогів відповіли, що такого роду освітні засоби підбирають з «метою розв'язання завдань фізичного розвитку дітей». 29% досліджуваних заявили, що дидактичні ігри «мають місце на всіх без виключення заняттях: розвиток мовлення, дитина у соціумі, дитина у природному докільлі, дитина у сенсорно-пізнавальному просторі». Решта вихователів надали таку відповідь, що такого роду засобу є найбільш цінними «для навчання рідної мови». Таких відповідей було 43%. Як бачимо, в цілому в освітньому процесі ЗДО педагоги користуються іграми навчального змісту. Проте, 28% працівників їх майже не використовують, 43 % обирають їх лише для розвитку у дітей мовлення, а на всіх заняттях мають місце лише у 29%. Відповідно, саме у цих вихователів дидактичні ігри сприяють розвиткові пізнавальних інтересів дітей 5-6 року життя.

Останнє запитання стосувалося знання вихователями структури різних дидактичних ігор. Однак, отримані відповіді на нього, насторожили. Зокрема 29% опитаних вказали, що до їх складу «входять запитання, розповідь, художнє слово». Інших 29 % респондентів це питання поставило у незручне становище, оскільки їм було важко відповісти «не маю нічого сказати». 14 % педагогів так описали структурні елементи: «навчився, здогадався, розв'язав». Решта вихователів, біля 28 % зазначили, що до складових відносяться «хід гри, зміст і правила». Як бачимо, зовсім відсутні правильні відповіді. Взагалі немає таких елементів як навчальне (ігрове) завдання, правила, ігрові дії, результат (підсумок). Педагогічному колективу ЗДО варто відтворити відомості про структурні складові навчальних ігор.

В цілому відмітили, що вихователі дошкільної установи у недостатній мірі використовують потенціал дидактичних ігор в навчально-виховному процесі з метою розвитку у дітей пізнавальних інтересів. У них переважають недостатньо систематизовані знання про значення, структуру, особливості використання як в структурі заняття так і окремо навчальних ігор.

Також нам було здійснено обрахунок і аналіз проведених з батьками анкет щодо використання навчальних ігор вдома, у сім'ї. Так, нами було

з'ясовано як саме розуміють їх особливість батьки. 7 % респондентів вказали, що основне їх призначення полягає у «ознайомленні дітей із навколишньою дійсністю». 13 % опитаних вважають, що такі засоби навчальні засоби «сприяють розвиткові інтелектуальних процесів». Ще 13 % зазначили, що це «специфічне поєднання процесів навчання та пізнання». Іншими словами – це опосередкований і дуже цінний педагогічний вплив на дітей. Проте велика кількість досліджуваних, біля 67 % не розуміють їх ознак, а тому наголошують «не знають як відповісти», або «важко сказати». Як бачимо, значна кількість дорослих членів сім'ї відчують складнощі щодо усвідомленого бачення сенсу використання дидактичних ігор, 26 % у неповній мірі їх розуміють і лише 7% говорять, що вони сприяють збагаченню пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку.

Проте, аналізуючи ігри в які дорослі грають вдома з дітьми, взяли до уваги їх наявність у сім'ях. Так, окрім 13 % батьків, всі грають у такі ігри. Проте лише 47 % опитаних чітко пригадали їх назви: лото, пазли, картки з тваринами, мозаїка тощо. 33 % респондентів відмітили, що «граються, але не можуть правильно їх назвати». 7 % дорослих відмовилися відповісти на поставлене запитання. Тому вважатимемо, що переважна частина сімей має досвід використання їх, однак лише біля половини з них більш усвідомлено їх застосовують у вихованні дітей. П'ята частина взагалі не має до них цікавості.

Наступне запитання у анкеті є логічним продовженням попереднього. Так, 27 % досліджуваних зазначили, що вдома «у них немає ніяких навчальних ігор», 13 % вказали «відчують труднощі для правильної відповіді». 40 % дорослих говорять про наявність дома «багатьох таких ігор, але чітко їх назву не пам'ятають». 20 % батьків чітко вказують назву ігор навчального змісту, які в них є в наявності: «абетка, каса цифр, свійські тварини, птахи, професії, лабіринти». Як бачимо лише п'ята частина опитаних говорять про відсутність у них ігор у сім'ях, а переважна більшість вказують на їх наявність і половина з них, навіть, знають їх назви і зміст. Це є

свідченням застосування таких дидактичних засобів під час сімейного дозвілля.

Зокрема про ініціаторів такого проведення вільного часу зі старшими дошкільниками. Більшість дорослих членів сімей зазначають, що вони ніколи над цим не задумувалися, а тому для них характерною є відповідь «хто його знає». Таких респондентів біля 40 %. У інших родинах існують чіткий розподіл функцій. Так, біля 34 % досліджуваних говорять про ініціативу «від дитини, а вони її завжди підтримують». Менша частина вибірки вказує на власну зацікавленість ігровою діяльністю «запрошую, пропоную я, інколи вмовляю». Таких мам або тат біля 13%. А у решти сімей цю організаційну функцію виконують старші брати чи сестри. Їх також біля 13 %. Отже, запрошення партнерів до гри здійснюють у різних родинах по-різному: або, дорослі, або діти, або старші брати чи сестри. Це є абсолютно нормальним явищем. Проте було звернено увагу на вмовляння дітей та пропозиції від братів, сестер, оскільки не завжди діти старшого дошкільного віку погоджуються на гру.

Останнє запитання анкети стосувалося наявності у вихованців інтересу до такого роду ігор та їх показників для батьків. Чітко диференціювати ними зацікавленість змогли не всі. Так, 40 % опитаних зізналися у складності виявлення таких ознак «важко сказати, мабуть, по-різному». Інші 13 % мам або тат зазначають на постійні прохання «пограємо ще чи купити нові». Така ж кількість респондентів (13 %) вказують на результати спостережень «коли грають із братом, сестрою, проте їх баталії недовгі – не вміють грати разом». 20 % вибірки абсолютно стверджують про наявність інтересу до гри у дітей, бо «активно запрошують погратися разом у неї». Проте 13,5 % досліджуваних говорять про відсутність бажання у старших дошкільників до дидактичної гри: «з насторогою, не хоче, потім ...». Як бачимо, не всі діти можуть похвалитися сформованим бажанням чи цікавістю до можливості зіграти у ту чи іншу гру. Крім того насторогу викликали відповіді про

невміння грати в них. Тому була відмічена така особливість: у третини дітей старшого дошкільного віку відсутній інтерес до навчальних ігор.

Таким чином, під час здійснення аналізу результатів використання дидактичних ігор в ЗДО і сім'ях вихованців було з'ясовано, про наявність окремих ускладнень у педагогів щодо розуміння сутності, структури й особливостей застосування в освітньому процесі. Стосовно батьків вихованців з'ясовані проблеми у наявності у сім'ях таких засобів, їх сутності та призначення. Звернено увагу на необхідність усунення таких негараздів.

Висновки до розділу 2

Для з'ясування рівня сформованості пізнавальних інтересів у дітей старшої групи ЗДО було підбрано доступні способи отримання даних і модифіковано методику дослідження. Її основу склали: діагностична процедура «Казка», ігровий метод «Пізнайко», експертна оцінка пізнавальної потреби старших дошкільників, авторські анкети вивчення впливу педагогів і батьків щодо використання дидактичних ігор у розширенні пізнавальних інтересів у цьому віковому періоді.

Критеріями поділу дітей старшого дошкільного віку на групи за рівнями розвитку пізнавального інтересу були: переважання у поведінці та діяльності пізнавального інтересу над ігровим; інтенсивність прояву пізнавальної потреби у розумовій активності; глибина розуміння явищ дійсності, об'єктів, предметів пізнання. На основі узагальнення показників було з'ясовано: що 16% респондентів мають високу міру сформованості, 41,5% – середню, а 42,5% – низьку. В цілому 84% вибірки характеризуються як такі, що мають проблеми із бажанням здобувати нові знання.

Ставлення дорослих до використання дидактичних ігор щодо розвитку пізнавальних інтересів вивчали за 2-а критеріями: у вихователів – педагогічна ефективність використання дидактичних ігор, у батьків – педагогічна грамотність у цій проблемі. Було виявлено, що педагоги мають значні недоліки у розумінні призначення, ролі, структури та методики використання навчальних ігор. Їхню педагогічну діяльність не можна вважати ефективною, оскільки їх знання, за означеним критерієм знаходяться на межі низького і середнього рівнів (числовий еквівалент 3б).

Вивчивши педагогічну грамотність батьків вихованців, з'ясовано: більша частина дорослих слабо орієнтується у проблемі. Існують сім'ї, де взагалі немає дидактичних ігор. У багатьох родинах у них не грають взагалі, або дуже мало. При цьому всі батьки вказують на цікавість їх дітей до дидактичних ігор. В цілому виховні впливи залишають надію на покращення. Нині їх бал вказує середній рівень педагогічної грамотності (3б).

РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ДИНАМІКИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ДИДАКТИЧНИХ ІГРАХ

Принципи та педагогічні умови динаміки пізнавального інтересу старших дошкільників у формувальному експерименті. *Мета цієї частини педагогічного експерименту* передбачала обґрунтування та експериментальну перевірку принципів і особливостей організації процесу формування пізнавальних інтересів вихованців старшої групи засобами дидактичних ігор, що зумовило реалізацію таких *положень*:

1. Обґрунтувати принципи та особливості організації процесу ефективного розвитку пізнавальних інтересів вихованців старшої групи ЗДО засобами дидактичних ігор.
2. Створити ефективну систему роботи щодо використання навчальних ігор в ЗДО у напрямку покращення міри розвитку пізнавальної спрямованості у дітей 5 - 6 років.
3. Реалізувати у практичній діяльності програму вдосконалення пізнавальних інтересів вихованців 5 - 6 років.
4. Здійснити перевірку ефективності розробленої системи вдосконалення позитивної динаміки пізнавальних інтересів засобами дидактичних ігор.

Окреслені дослідницькі завдання передбачали таку логіку проведення: обґрунтування принципів і педагогічних умов організації процесу формування у старших дошкільників пізнавальних інтересів засобами навчальних ігор та створення моделі їх розвитку; створення програми цілеспрямованого впливу на покращення динаміки інтересів до нового у старших дошкільників у контексті дидактичних ігор; реалізація вихователем у практичній діяльності методики формування у 5 - 6 річних вихованців пізнавальних інтересів; з'ясування ефективності здійсненої роботи у порівнянні з результатами констатувального експерименту.

Будь-яка система роботи ґрунтується на конкретних принципах, які визначають її ефективність та мету. Зокрема *мета* полягала у формуванні в дітей під час їх перебування у ЗДО позитивної динаміки пізнавальних інтересів. Висхідними положеннями, на яких ґрунтувалася система роботи були: системно-структурний принцип, діяльнісний і особистісний підходи до окресленої мети.

Зокрема, системно-структурний аналіз психологічного явища дозволив нам розуміти феномен з позиції цілісності, що містить структурні елементи. Водночас, він входить до іншого більш складного структурного утворення. Як бачимо, властивості особистості перебувають у постійному розвитку, оскільки їх детермінують зовнішні впливи та власна логіка розвитку індивіда.

У контексті діялісного підходу дитина розглядалася як активна істота, яка власними діями, вчинками цілеспрямовано поведінкою сприяє розвитку у собі важливих якостей та характеристик. Саме внутрішня активність визначає успішність у становленні рис характеру та властивостей, які формуються зовні на основі поставлених цілей виховання.

Особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання вказував на актуальні завдання закладу дошкільної освіти: розвиток у маленької особистості всіх позитивних природних якостей, створення умов для самовизначення та розкриття неповторності кожного дошкільника

Відповідно до окреслених принципів системи роботи, були визначені педагогічні умови, які сприяли позитивній динаміці пізнавальних інтересів дітей старшої групи ЗДО під час організації дидактичних ігор: *забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.* Зокрема, відповідно змісту першого судження, важливо підтримувати у вихованців їх допитливість, основою якої є бажання

дізнатися про щось нове. Так, І. Литвиненко вважає, що підвищення міри пізнавальної активності, перехід її на більш високий рівень є *власне експериментальні дії дитини*. У ситуаціях обмеження творчості та самостійності малюків, набутий досвід стає формальним, іншими словами діти не усвідомлюють важливості знань, не мають змоги їх використати на практиці, і, відповідно, пізнавальна активність втрачає можливість набутти належного рівня. Отже, вдосконалення і збагачення дошкільняти можливе тоді, коли створюють йому умови бути суб'єктом пізнання. Дотримання під час практичної роботи особистісно орієнтованої системи виховання у дошкільній освіті, ніж надання переваги навчально-дисциплінарному навчанню, вносить корективи на бачення дитини у навчально-виховній взаємодії – акцент при цьому переноситься на активну та самобутню особистість [27].

С. Ладивір наголошує тут у необхідності створення ефективного *розвивального середовища*. Воно сприятиме проявам дитячої самостійності, ініціативності під час досягнення зовні поставленої мети. Відповідно потрібно наситити навколишню дійсність (простір групи) цікавою інформацією. Цьому найбільшою мірою сприятимуть ігри навчального характеру. У них вихованці невимушено спілкуватимуться та набуватимуть нові знання, досвід. При цьому вони залюбки будуть її доповнювати продуктами власної творчості: тематичними малюнками, виробами з природних матеріалів, гербаріями тощо. Така діяльність дає дітям змогу не лише дізнатись про щось нове, а й пережити, присвоїти отримані знання [24].

Цю думку підтримує й Г. Смольникова. Вона підкреслює, що певний рівень активності дитини може викликати або ж зупинити конкретне явище. Саме воно здатне вплинути на нього певним чином, щоб дитина змогла набутти новий досвід, інколи незвичну інформацію, здійснити певні винаходи, які сприятимуть переформатуванню досвіду, а також і поглядів на середовище. Ця позиція вказує на аспект саморозвитку: наслідком такої перебудови є розкриття об'єктами нових властивостей, які дають дитині

можливість робити нові, більш складні перетворювання. Дорослий є зразком для наслідування, а також і наставником. Його завдання полягає у показі способу поведінки, зокрема у підвищенні інтересу малюків до предметів та явищ, у розвиткові їх допитливості. Проте науковець наголошує, що педагоги надто багато обмежують активність дитини [48].

Важливою умовою підвищення рівня активності у пізнанні є *позитивна налаштованість на взаємодію вихователя з вихованцями та розширення кола інтересів дітей*. Як зазначає раніше згаданий автор, надто прості чи надто складні об'єкти можуть зумовити швидке згасання пізнавальної активності дошкільника. Тому найбільш оптимальним є рівень складності, який потребує зусиль, які дадуть конкретний і зрозумілий дитині ефект. Щоб цього не сталося потрібно взяти до уваги, що: побудова освітнього процесу за особистісно орієнтованою моделлю взаємодії педагога з дітьми; необхідно надавати дітям свободу вибору діяльності та способів дій, гарантування права на помилку під час самостійного пошуку розв'язки; надавати можливість використовувати дошкільникам здобуті ними знання та судження під час практичної діяльності; демонструвати повагу до ідей і думок вихованців, уникати негативної оцінки їхньої інтелектуальної діяльності, забезпечувати толерантну емоційну підтримку їх дій та вчинків; мотивувати їх активність шляхом створення ситуації успіху, підвищенням оцінки дитини у власних очах та очах однолітків і дорослих, прищеплення «смаку» до успіху; залучати дітей до колективного, групового та індивідуального пошуку, нестандартних підходів до розв'язання завдань, оригінальних прийомів та способів дій через ігрову діяльність.

Н. Бібік висуває цілу низку умов, що мають безпосередній вплив на формування пізнавального інтересу дошкільників, підтримуючи сприятливу атмосферу у дитячій спільноті з рахунок [4]:

- використання активних методів навчання (зокрема дидактичними іграми різної спрямованості), проблемних запитань, ситуацій і завдань вихователями у цьому контексті;

- ведення навчання на високому, але посильному рівні труднощів, чому сприятиме наявність різноманітного набору дидактичних ігор та навчальних іграшок; також вони дозволять оптимізувати прийоми навчальної роботи;
- використання емоційно забарвленого, живого слова педагога. Для підтримки пізнавальних інтересів надзвичайно важливо стимулювати емоції, інтелектуальні почуття. Їх потужним джерелом є емоційність навчального змісту.

Е. Кайдаш головними умовами для розвитку пізнавальних сил і можливостей дошкільників називає [14]:

1) Створення ситуації рішення пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, здогадів, роздумів, ситуації розумової напруги, ситуації суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, в яких необхідно розібратися самому, прийняти рішення, встати на певну точку зору.

2) Організація навчального процесу з опорою на індивідуальний рівень розвитку кожної дитини.

3) Створення емоційної атмосфери навчання, позитивного емоційного тону навчального процесу.

Він переконаний, що сприятлива емоційна атмосфера пізнавальної діяльності дітей – найважливіша умова формування пізнавального інтересу і розвитку особистості дошкільника в навчальному процесі. Ця умова пов'язує весь комплекс завдань навчання – освітньої, розвивальної та виховної, яка виховує і має безпосередній та опосередкований вплив на інтерес.

О. Киричук стверджує, що у старших дошкільників розвивається потреба в самоствердженні, прагнення добитися позитивного ставлення до них їх спільноти. Це зумовлює виникнення у дитини поглибленого інтересу до того об'єкта або засобу, з допомогою якого здобуто її визначення в колективі. І якщо таким чинником були дидактичні ігри, то інтерес успішно розвивається. Відповідно там, де навчання не зводиться до викладу готових істин, а активізує пізнавальну діяльність дітей, ставить їх перед необхідністю

шукати відповідь на поставлене запитання. Як бачимо, завжди поживають навчання й активізують групу дидактичні ігри як на заняттях, так і після них. Особливо це стосується дошкільників, де гра є провідний вид їх діяльності. Тому добитися бажаного результату можна через навчальну гру [16].

Г. Щукіна зазначає, що інтереси розвиваються і поглиблюються відповідно до вікових можливостей пізнання дошкільником навколишньої дійсності. Виникнення пізнавального інтересу часто пов'язують з появою у дітей різних запитань, які певною мірою фіксують такі стани, як цікавість, допитливість, в яких виступає не просто простий акт орієнтування, але й пізнавальне ставлення до світу [54].

На думку Б. Ананьєва, формування пізнавальних інтересів, природно пов'язують з процесом системи навчання та виховання, коли головний зміст життя дитини полягає в поступовому переході з одного ступеня знань на інший, з одного рівня оволодіння пізнавальними і практичними вміннями до іншого, більш високого [53]. Як бачимо, необхідною умовою є врахування вікових можливостей вихованців в освітньому процесі.

Таким чином, на пізнавальний інтерес впливають вікові можливості дитини, оскільки вона зі зростанням цікавиться всім, що має місце та відбувається в навколишній дійсності. Важливим моментом є налагодження сприятливої атмосфери та поваги до вихованців, іншими словами налаштованість на позитивну взаємодію вихователя. Не менш важливим є забезпечення дослідницької активності старших дошкільників в освітньому процесі. Саме дотримання цих педагогічних умов сприятиме ефективному впливові дидактичних ігор на розвиток пізнавальних інтересів дошкільників.

В умовах особистісно орієнтованого підходу до навчання й виховання вихователь має орієнтуватися на розвиток позитивних якостей і властивостей характеру, спрямовувати свою увагу на створення сприятливих умов для самовизначення та становлення унікальності дітей. Розвиток і виховання дитини має відбуватися в діяльності, яка є найбільш важливим чинником цих двох взаємопов'язаних процесів, а для дошкільників це різні форми гри, у

тому числі дидактичної. Враховувати у контексті системно-структурного підходу, що властивості особистості, на які спрямовані виховні впливи, зумовлюють вдосконалення більш інтегрованих структур дитини, тобто впливають на становлення особистості в цілому.

3.2. Програма та методика оптимізації розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників

З метою підвищення ефективності розвитку пізнавальних інтересів дітей 5 - 7 років нами було створено відповідну систему роботи. Її основу склали набір дидактичних ігор. Власне вона орієнтована на всіх суб'єктів освітнього процесу: малюків, батьків та вихователів. У відповідності до сформульованих педагогічних умов було здійснено наповнення даної програми.

Надаймо характеристику комплексу методів, форм, прийомів, засобів, використаних у формульованому експерименті. Діяльність експериментатора була зосереджена на забезпеченні педагогічних умов, які було сформульовано з врахуванням результатів проведення констатувального етапу дослідження. Дотримання названих умов (див. попер. параграф) зумовлювало застосування нами певних методів і форм виховної роботи для всієї системи.

Мета формульованої частини експерименту передбачала підвищення ефективності освітньо-виховного процесу, спрямованого на покращення сформованості у 5 - 7 річних дітей пізнавальних інтересів.

Робота передбачала організацію впливів на досліджуваних 5 - 7 років та дорослих – батьків і вихователів дошкільного закладу. У формульованому експерименті брали участь вісімнадцять дітей старшого дошкільного віку, педагоги експериментального дошкільного закладу – 10 осіб (ЕГ) та 20 батьків вихованців старшої групи .

З метою формування у дітей пізнавальних інтересів більш високого рівня розроблено й апробовано систему роботи, яка передбачала серію

завдань розвивального характеру. Основними педагогічними засобами роботи з дітьми було використання системи дидактичних ігор. Робота з досліджуваними передбачала три напрями діяльності експериментатора. Так, метою *першого напрямку* було збагачення практичних вмінь та навичок пізнавального характеру за рахунок участі малюків в ігровій діяльності. Також у цьому руслі дидактичні ігри, які пропонувалися малюкам також були орієнтованими на вироблення умінь дотримуватися правил та поведінки у відповідних іграх.

Метою *другого напрямку* було розширення кругозору дітей у навколишній дійсності та формування позитивного ставлення до ігор навчального змісту; виховувати вміння цінувати набуту інформацію та позитивно оцінювати бажання до набуття нових відомостей, навчати старших дошкільників ефективно використовувати надану дорослими допомогу.

Метою *третього напрямку* була активізація самостійної діяльності дітей та їх участі у дидактичних іграх, *врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі*, створення сприятливих умов для розвитку в них пізнавальної активності, забезпечення їх певною сукупністю дидактичних ігор найближчого їх етапу життя за рахунок збагачення відповідного куточку групової кімнати, поважати себе за уміння її здобувати у інтелектуальній діяльності, переживання гордості за свої досягнення.

Програмою формувального експерименту передбачалося використання комплексної методики, спрямованої, з одного боку, на покращення досвіду практичних дій з іграми дидактичного змісту, розширенням уявлень малюків про навколишню дійсність, дотримання вікових особливостей підбору ігрових завдань, вправління їх в умінні грати у іграх навчального плану, а з іншого боку – на вдосконалення методів та форм роботи педагогів і батьків.

Зокрема, у таблиці 3.1 представлено методи, використані під час формувальної частини експерименту у відповідності до сформульованих

педагогічних умов, спрямованих на підвищення ефективності освітньо-виховного процесу.

Таблиця 3.1

Педагогічні умови та дидактичні ігри для розвитку пізнавальних інтересів вихованців старшої групи

Педагогічні умови	Дидактичні ігри
<i>забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації</i>	Приховані переміщення Зображення візерунку Що знаходиться у скриньці Що залишилося Головоломка з рахункових паличок
<i>позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей</i>	Подорож Виходимо на сезонну прогулянку Правила дорожнього руху Моє рідне селище На гостину до казки
<i>врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі</i>	Дорога до школи й у зворотному напрямку Шкільний урок Школа Шкільна бібліотека Збори до школи

Представимо більш розширено анонсовані методи та форми роботи під час формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор. Спершу по відношенню до досліджуваних 5 - 7 років, а потім до вихователів ЗДО та батьків.

Перший етап реалізації програми. Робота передбачала, насамперед, забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації. З цією метою було реалізовано декілька занять з використанням ігрової діяльності, основними засобами яких були дидактичні ігри. Вони були орієнтовані на розумові дії і передбачали удосконалення способів здобуття інтелектуального досвіду. Ці заняття проводилися з невеликими підгрупами дітей (4 - 5) в ігровій формі та декілька разів на день.

Так, *перше заняття* передбачало використання дидактичної гри з назвою «Приховані переміщення». Дидактичне завдання полягало у розвитку уявлень дітей про форму предметів та їх композицію у просторі. Ігрове завдання – помітити зміни, які відбулися у споруді. Дітям потрібно поміняти місцями елементи створеної разом із вихователем конструкції і впізнати, що сталося з композицією (*ігрові дії*). *Організуючий момент:* зміни до конструкції вносить одна дитина, а інша, яка цього не бачить, повинна їх відшукати; інші гравці спостерігають за діями; потім визначаються наступні активні діячі. Підсумок гри: (з боку учасників) у дітей з'ясовують, що їм сподобалося, що, на їх думку потрібно вдосконалити, чи задоволені вони грою; (з боку педагога) чи навчилися діти розрізняти предмети та впізнавати їх у цілісній споруді; чи можуть діти вносити та помічати відмінності у побудованому комплексі.

На другому занятті було реалізовано наступну гру навчального характеру – «Зображення візерунку». Дидактичне завдання полягало у розвитку вміння аналізувати композицію за декількома ознаками. Ігрове – створити подібний візерунок. *Правила гри:* розглядають візерунок з геометричних фігур; самостійно його відтворюють; перевіряють правильність та виправляють помилки під час повторної демонстрації; упродовж діяльності візерунки декілька разів видозмінюють. *Організуючий аспект* ігрової активності: чи сподобалася гра, чи нагадує вона шкільний урок, чи задоволені власними досягненнями (з боку дошкільників); чи

навчилися діти аналізувати композицію, чи змогли правильно та без помилок відтворювати візерунок.

Третє заняття містило у собі гру дидактичного змісту «Що знаходиться у скриньці». Її навчальне завдання полягало у набутті 5 - 7 річними малюками практичних вмінь обстеження предметів та надання їм словесного опису. Ігрове завдання – впізнавання предметів через їх вербальну характеристику. Ігрові дії: опустити руку у скриньку, обстежити предмет та описати його; впізнавання предмету за його словесним описом. *Організуючий момент*: вихователь призначає дитину, яка буде описувати елемент чарівної скриньки; інші учасники відгадують, що це; за необхідності характеристики просять уточнити. *У підсумку* після проведення гри з'ясовують у дітей що для них було складним, чи задоволені власними досягненнями, що сподобалося, а що ні; для себе педагог робить висновки про сформованість чи відсутність зазначених вмінь аналізу предметів.

На четвертому занятті мала місце гра «Що залишилося». Її *навчальне завдання* вимагало актуалізувати знання досліджуваних про форму предметів, узагальнити їх уявлення про існуючі геометричні фігури. *Ігрове* – назвати предмети, які знаходяться у груповій кімнаті; відтворити їх за заданим педагогом геометричним еталоном. *Правила*: спочатку один за одним називають всі предмети; потім за заданою формою їх відтворюють знову; виграє той, хто називає останній об'єкт; відразу аналізують відповіді; активність дітей підсумовує вихователь. Наприкінці (результат) з'ясовують у малюків їх задоволеність ігровою діяльністю, чи задоволені вони власними здобутками; працівник ЗДО уточнює для себе рівень оволодіння дітьми розумовими діями та знання дітей геометричних форм.

Наступний *елемент програми* мав місце на заняттях з формування елементарних математичних уявлень. Його назва «Головоломка з рахункових паличок». *Навчальне завдання* полягало у розвитку дитячих аналітичних просторових уявлень та практичних вмінь синтезу цілісного образу. В *ігровому плані*: скласти геометричні фігури з рахункових паличок: квадрат,

прямокутник. *Ігрові дії* – складання фігури. *Організовуючий момент*: вихователь задає параметри завдання (кількість паличок і конкретна фігура).

Підсумовуючи результати, вихователь з'ясовує у дітей їх задоволеність грою та проблемні моменти; робить висновок про синтетичний аналіз та кмітливість досліджуваних малюків.

Другий етап реалізації програми відбувався після того, як завершився повний цикл занять попереднього етапу. Дидактичні ігри змінилися і були спрямовані на вдосконалення розумових дій та розширення кола інтересів старших дошкільників. Спільні дії, участь вихователя у грі та його допомога надається за потребою, а 5 - 7-річним дітям надається час на самостійну ігрову діяльність та засвоєння нових знань, відомостей про навколишню дійсність. Після завершення такої активності вихователь хвалить дітей за успішне виконання дій за виявлену ними самостійність під час гри.

Перше заняття другого етапу програми носило назву «Подорож». дидактичне спрямування його передбачало узагальнення знань малюків про існуючі транспортні засоби за допомогою яких можна подорожувати світом. Ігрове завдання полягало складанні плану пересування по місцевості країни. *Ігрові дії* полягали у демонструванні дітьми особливостей поїздки на обраному засобі пересування (зображені на картках). *Правила*: вид транспортного засобу обирають за встановленою чергою; розповідають про нього, повідомляють мету подорожі, обирають супутника, мандрують. Підсумовуючи *результат*, вихователь з'ясовує захопленість дітей грою, виявляє рівень знань дітей про транспорт, його види та особливості пересування на ньому, виявляє наявність інтересу до цієї галузі життя.

Друге заняття циклу носило назву «Виходимо на сезонну прогулянку». Його *навчальне* спрямування цієї гри полягало у систематизації уявлень дітей про сезонні зміни у природі, відповідні їм явища, погодні умови пір року. Ігрове завдання передбачало підбір дітьми необхідних речей для здійснення сезонної прогулянки. *Ігрові дії*: вибір карки з певною порою року та сезонним явищем; одягання ляльки на прогулянку за гендерними ознаками.

Організуючий момент ігрової діяльності: за встановленою чергою обирають пори року, сезонні явища, одягають ляльку, повідомляють про обрані речі, виправляють один одному помилки; участь вихователя за потребою. У підсумку малюки мають проявляти у поведінці захопленість грою, з бажанням приймати у ній участь. Педагог визначає наскільки системні знання про пори року, сезонні явища, погоду наявні у дітей старшого дошкільного віку, фіксує наявність інтересів до відповідної сфери знань.

Наступне *заняття* цього етапу (*третє*) передбачало використання гри дидактичного змісту «Правила дорожнього руху». *Навчальне завдання* полягало у набутті та закріпленні знань дітей про рух на дорогах, а ігрове – у розумінні обстановки яка може виникати на дорозі під час руху. *Ігрові дії* передбачали: імітація руху транспорту за дорожніми знаками; імітація руху пішоходів у відповідності до світлофорів та знаків на дорозі; затримання порушників ПДР. *Правила ігрової діяльності* для її проведення: самостійний поділ на водіїв певного транспорту, пішоходів, поліцейських, пояснення тієї чи іншої дії з боку учасників дорожнього руху; участь педагога за потребою. У підсумку вихователь робить висновок про інтерес 5 - 7 річних малюків до дорожнього руху, знаків, поведження пішоходів і транспорту. Для себе він фіксує наявність відповідних знань дітей про правила, уявлення про учасників, дорожню обстановку та відповідні знаки, які регулюють рух.

Четверте заняття цього циклу було спрямоване на розвиток уявлень дітей про своє місце проживання (селище). З цією метою було підібрано гру «Моє рідне селище». Її *дидактичне спрямування* передбачало узагальнення знань у досліджуваних про місце їх проживання. *Ігрове завдання* полягало у зацікавленні дітей розповіддю про рідну домівку. *Ігрові дії* передбачали складання розповіді про визначні місця рідного краю. *Правила гри*: обрання картки з зображення визначного місця, складання розповіді про нього; не використовувати матеріал своїх попередників; вихователь не приймає участі у активності дітей. Результатом гри має стати зацікавленість дітей до визначних місць і подій рідного краю, інтерес до свого місця проживання,

задоволеність грою. Для себе вихователь відмічає рівень знань дітей про малу Батьківщину, наявність у дітей інтересу до найбільш визначних її місць.

П'яте заняття другого етапу полягало в узагальненні знань про існуючі казки і мало назву «На гостину до казки». *Навчальний зміст* даної гри мав сприяти формуванню у дітей вміння впізнавати та використовувати сюжети казок. *Ігрове завдання* передбачало впізнавання казки за зображеним сюжетом чи персонажем на картці. *Ігрові дії*: обрання картки, складання короткого повідомлення про казку чи головного героя; придумування загадки. *Організуючий момент*: поділ дітей на дві групи (одні складають, інша група відгадує); можуть задавати будь-які запитання по сюжету чи змісту твору, який потрібно впізнати; вихователь у грі участі не приймає. На кінець її всі картинки мають бути ідентифікованими, у дітей має проявлятися цікавість та задоволеність заходом. Педагог фіксує для себе наявність інтересів дітей до художніх творів, бажання брати участь та активно діяти у під час гри.

Наступний **третій етап програми** передбачав формування інтересів дітей на основі відповідності завдань третій умові, яка передбачала *врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі*. Саме тому основний зміст цього циклу дидактичних ігор складала ті, які стосувалися найближчих перспектив 6 - 7 річних дітей – навчання у школі. Основна участь вихователя полягала у опосередкованому керівництві активністю дітей та конкретних пропозицій щодо навчальних ігор.

Перше заняття цього етапу передбачало використання гри «Дорога до школи й у зворотному напрямку». *Навчальна спрямованість* визначала набуття малюками здатностей орієнтуватися у найближчому просторі (переміщення певними вулицями). *Ігрове завдання* передбачало прокладання маршруту руху до школи від власного будинку. *Організуючий момент*: вихователь просить назвати будинок, вулицю та розповісти якою буде схема маршруту, по якій вулиці діти будуть іти; діти за встановленою чергою

визначають напрямок руху до школи; вихователь за необхідності виправляє помилки у напрямках. *Результат гри* полягає у зацікавленості дітей у визначенні точного маршруту їх руху до шкільного приміщення, отримання задоволення від участі у такому форматі взаємодії. Вихователь відмічає наявність інтересу до школи, та вміння 5 -7 річних дітей орієнтуватися у просторі, прокладати маршрут до певного об'єкту.

Друге заняття у цьому циклі передбачало формування у дітей уявлення про роботу на шкільному уроці (*дидактична мета*). Назва «Шкільний урок». *Ігрове завдання* полягало у наданні дітьми відповідей на поставлені запитання вчителя (вихователя) – відтворення композиції. *Привиля гри*: вихователь створює атмосферу шкільного уроку; пропонує розглянути візерунки, створені з геометричних фігур, запам'ятати їх; після цього відтворити в себе; підняти руку й показати виконане завдання; оцінка здійснюється педагогом. *Підсумок ігрової діяльності* – простежується зацікавленість дітей до гри, наявність інтересу до шкільного життя. Для себе працівник ЗДО відмічає відповідність поведінки старших дошкільників до шкільних вимог.

Третє заняття для вихованців старшої групи носило назву «Школа». *Навчальне завдання* полягало у створенні умов для ознайомлення дітей зі шкільним життям. *Ігрове* – виконання дітьми завдань (розв'язання задач) запропонованих шкільним вчителем. *Організуючий чинник*: діти поділяються на три групи, у кожній з яких обирається вчитель і учні; вчитель надає завдання, а учні його виконують; пропонуються завдання із різних предметів – математики, мови, читання. *Підсумок* дидактичної гри – зацікавленість процесом та задоволеність змістом діяльності, досягнутими результатами. Для себе вихователь відмічає наявність інтересу до школи, поведінка вихованців старшої групи відповідно до вимог на уроці.

На четвертому занятті було організовано дидактичну гру «Шкільна бібліотека». Навчальне завдання передбачало розвиток уявлень старших дошкільників про призначення шкільної бібліотеки. *Ігрове* – на прохання

вчителя потрібно взяти у бібліотеці книгу. Організуючий момент: діти обирають вчителя, бібліотекара, решта учні; учитель просить взяти книгу у бібліотеці і прочитати художній твір; учні замовляють книгу, а потім розповідають зміст твору. Підсумок гри: вихователь спостерігає за діяльністю дітей, слідкує за їх зацікавленістю та задоволеністю від участі в ній; відмічає наявність інтересу до шкільних буднів. Для себе фіксує уявлення вихованців ЗДО про завдання вчителя, відвідування бібліотеки, виконання завдання педагога.

П'ята дидактична гра «Збори до школи» передбачала розвиток уявлень вихованців старшої групи про необхідні речі у школі – навчальне завдання, ігрове – зібрати необхідний кожній дитині шкільний набір. Правила діяльності: серед карток обрати ті на яких зображені шкільні атрибути: ранець, олівець, зошит тощо; продемонструвати всім та пояснити свій вибір; інші діти виступають у ролі експертів і схвалюють вибір, або вказують на помилки. Результат: педагог ЗДО відмічає зацікавленість та задоволеність вихованців власною грою та досягненнями у ній; фіксує рівень уявлень старших дошкільників про шкільні речі; констатує наявність - відсутність інтересу до майбутнього шкільного життя.

Робота з дорослими: педагогами і батьками

Програма формувального експерименту передбачала реалізацію консультативної роботи з вихователями дошкільних закладів освіти, яка реалізовувалася через організацію з ними експериментальної взаємодії. Її мета полягала у необхідності усвідомлення педагогами сутності понять «дидактична гра», «методика проведення дидактичних ігор», «пізнавальні інтереси дітей», «сформованість пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку як показник особистісного зростання». Важливим напрямом роботи з вихователями дошкільного закладу було сприяння формуванню в них здатностей спостерігати, аналізувати та оцінювати власну діяльність щодо розвитку пізнавальної сфери вихованців та порівнювати її з результатами особистісного зростання дітей старшої групи.

Завданнями формувальної частини експерименту, адресованими дорослим, стали:

1. Формування у педагогів та батьків свідомого ставлення до процесу розвитку пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку.

2. Збагачення змісту педагогічної діяльності дидактичними іграми, пов'язаними з організацією освітнього процесу з метою розвитку пізнавальних інтересів у старших дошкільників.

3. Внесення необхідних доповнень у зміст, методи та форми роботи з батьками, спрямованої на розвиток пізнавальних інтересів у вихованців старшої групи.

4. Розвиток прагнення вихователів до самовдосконалення, до самоаналізу власної педагогічної діяльності.

Співпраця реалізовувалася чотири рази на місяць шляхом використання бесід та консультацій, під час яких вихователю необхідно було усвідомити важливість проблеми сформованості у дітей 5 - 7 років пізнавальних інтересів та розвитку допитливості зацікавленості. Педагоги мають володіти різноманітними засобами сприяння цьому процесу, що потребувало від них систематизації знань щодо використання ігор дидактичного змісту для підтримки процесу пізнавального розвитку старших дошкільників. Вихователі ЗДО здійснювали пошук, визначали й обґрунтовували конкретні методичні прийоми необхідної освітньо-виховної роботи.

Крім того, важливим напрямом експериментальної роботи було здійснення просвітницької роботи з батьками, яка передбачала усунення недоліків в уявленнях членів родини про пізнавальний розвиток 5 - 7 - річного малюка, так і використання дидактичних ігор з метою сформованості цього компонента у вихованців. Цей напрям роботи було реалізовано шляхом використання таких форм роботи, як бесіди, консультації, організації батьківських зборів та розробки пам'яток з розвитку інтересів та природної допитливості зацікавленості новими знаннями старших дошкільників та використання для цього дидактичних ігор певного змісту.

Під час взаємодії було використано колективні, групові й індивідуальні форми роботи з батьками, що забезпечило реалізацію комплексу завдань: збагачення їхніх знань про вікові особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку, уявлення про динаміку розвитку пізнавальних інтересів, допитливості, зацікавленості до певної інформації, методи, форми та засоби впливу на пізнавальну діяльність малюків з метою розвитку мотиваційної основи інтересів у сім'ї.

Також було здійснено роботу зі складання пам'яток для батьків та вихователів ЗДО експериментатором щодо того, як використовувати дидактичні ігри та сприяти розвитку пізнавального явища у поведінці (відмова від прямого втручання у процес виконання діяльності, зацікавленість змістом дидактичних ігор, надання можливості та необхідної кількості часу вихованцю для здійснення усвідомлених ігрових дій, емоційне схвалення процесу та результату діяльності, надання за потребою індивідуальної допомоги дитині 5 - 7 років щодо виконання нею доцільних ігрових дій, мотивування до участі в іграх за правилами); створення для дитини ситуації зацікавленості змістом інформації у дидактичних іграх; підбір навчальних ігор різної міри складності – від найбільш простої до найбільш складної; відсутність регламентації у ігровій діяльності; дидактичні ігри мають бути організовані у відповідну систему, яка передбачає набуття вихованцями способів набуття досвіду використання розумових дій, а потім розширювати інтереси, використовуючи при цьому найбільш цікаві для старших дошкільників теми.

Таким чином, система впливів формувального експерименту, спрямована на дітей старшого дошкільного віку, педагогів і батьків досліджуваних мала на меті підвищити ефективність процесу розвитку пізнавальних інтересів шляхом використання дидактичних ігор у дошкільному закладі освіти та сім'ї.

3.3. Оцінка ефективності формувальних впливів на динаміку пізнавального інтересу старших дошкільників

Мета контрольного етапу полягала в оцінці ефективності розробленої та впровадженої в освітній дошкільний заклад системи роботи з оптимізації виховної роботи з розвитку пізнавальних інтересів дітей 5 - 6(7) років у ігровій діяльності. Основний різновид ігор, які використовувалися, були дидактичні. Співставлення емпіричних даних констатувального та контрольного етапів дослідження дозволило визначити динаміку змін у досліджуваному явищі .

У контрольному експерименті взяли участь 30 досліджуваних, які були задіяні на попередньому етапі, 11 вихователів дошкільних закладів освіти та 30 членів сімей (батьки дітей старшого дошкільного віку), які перебувають у експериментальному дошкільному закладі.

Оцінка ефективності впливу на міру прояву досліджуваними 5 - 6(7) років пізнавальних інтересів, педагогічних умов та методів виховання даної особистісної якості здійснювалася шляхом порівняння даних, отриманих на констатувальному та контрольному етапах експерименту щодо дітей старшого дошкільного віку.

Програмою контрольного експерименту передбачалося використання тих самих, що і на констатувальному етапі, основних методів дослідження – методика «Казка», ігровий метод «Пізнайко», анкета «Характеристики пізнавальної потреби дитини», інтерв'ю «Дидактичні ігри: практичне застосування», бесіда з батьками. Запитання методів опитування (анкети та бесіди) залишилися без змін.

Щоб визначити, наскільки ефективною виявилася система формування, спрямована розвиток потреби у нових знаннях, інтелектуальної активності й пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку, були проаналізовані отримані результати емпіричних методів: «Характеристики пізнавальної потреби дитини», «Казка», «Пізнайко», а також дані спостереження.

З'ясувалося, що досліджувані експериментальної групи більшою мірою орієнтовані на нові факти, інформацію, значно частіше виявляють цікавість, допитливість у поведінці за ровесників, які увійшли до складу контрольної групи. Водночас, у результаті спостереження нами було відмічене зростання жаги до невідомого у 5 - 6 річних малюків. Вони активні у різних видах розумової діяльності (відгадують загадки, слухають розповіді, різні художні твори), ставлять пов'язані між собою запитання. При цьому не відволікаються від цікавих фактів, діяльності. З'явилося більше запитань на які чекають відповідь, нагадують про них.

Ми помітили, що зростає кількість питань дітей, які орієнтовані на з'ясування причин виникнення певного явища та прогнозування його подальшої динаміки причинно-зумовленого та прогнозованого змісту. Виникало більше ситуацій у яких вихованці з експериментальної групи виявляли здатність встановлювати зв'язки між явищами, прогнозувати їх динаміку, взаємодію.

Як бачимо, можна говорити про ефективність роботи, спрямованої на формування потреби у знаннях, допитливості, активності, що є свідченням вищої міри сформованості у дітей 5 - 6 років пізнавального інтересу. Завдяки здійсненій системі роботи на формувальному етапі експерименту, у дітей старшого дошкільного віку, які увійшли до складу експериментальної групи, збільшилися прояви цього явища під час здійснення ними різних видів і форм інтелектуальної діяльності.

Порівняно з ними діти 5 - 6 років контрольної групи хоча й дещо покращили характеристики проявів пізнавального інтересу, проте за відсутності спеціально організованої роботи, вони виявилися менш суттєвими. Здійснено порівняння показників сформованості пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку, які увійшли до експериментальної та контрольної груп. Нами було здійснено узагальнення інформації та занесення її до таблиці.

Таблиця 3.2.

Кількісний розподіл досліджуваних експериментальної та контрольної груп за мірою сформованості пізнавального інтересу на констатувальному та контрольному етапах

Рівень сформованості пізнавального інтересу дітей 5 - 6 років	Кількісний склад груп у відсотках					
	Експериментальна група		Динаміка показників	Контрольна група		Динаміка показників
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	17	47	+ 30	15	21	6
Середній	38	20	18	45	45	0
Низький	45	33	12	40	34	6

У таблиці 3.2 розміщені показники, які вказують на зрушення у досліджуваному явищі у дітей окремо по експериментальній та контрольній групах. Якісний аналіз поданих у таблиці 3.2 показників дозволяє зробити висновок, що:

- діти старшого дошкільного віку експериментальної групи показали вищі за ровесників контрольної групи показники сформованості пізнавального інтересу;
- важливим досягненням експерименту виявилось зменшення після формування експерименту кількості дітей експериментальної групи з низьким рівнем сформованості пізнавального інтересу: з 45% до 33% (на 12%);
- помітно зменшилася кількість дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи з середнім рівнем пізнавального інтересу: з 38% до 20% (на 18%);
- значно зросла кількість старших дошкільників з показниками високого рівня сформованості пізнавального інтересу: з 17% до 47% (на 30%);

- досліджувані 5 - 6(7) років контрольної групи показали нижчі показники у рівні пізнавального інтересу: кількість представників високого рівня зросла лише на 6%, а низького, відповідно, – зменшилася лише на 6%.

Це вказує на ефективність використаних у формувальній частині експерименту педагогічних умов та використання дидактичних ігор з метою підвищення ефективності розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку у розумовій діяльності. Завдяки цьому на етапі контрольного експерименту покращилися показники рівня сформованості пізнавальних інтересів дітей 5 - 6 років експериментальної групи, щодо демонстрації ними допитливості, зацікавленості новими фактами, проявами потреби у нових знаннях, враженнях, бажання відкривати для себе невідоме.

Порівняння даних спостереження за діяльністю та проведене опитування вихователів дошкільного закладу освіти та батьків на констатувальному та контрольному етапах експерименту надало підстави зафіксувати певні зміни, які мали місце після формувальних впливів.

Встановлено, що після здійснення відповідної роботи (проведення бесід, консультацій, складання пам'яток) щодо особливостей використання та уточнення методики проведення дидактичних ігор з метою розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку у гностичній діяльності зазнали змін: переважна більшість педагогів експериментального дошкільного закладу визнали необхідність використання ігор навчального змісту щодо розвитку пізнавального інтересу як одного з напрямів освітньої роботи зі старшими дошкільниками. Так, у значній кількості вихователів розширилися та систематизувалися знання про сутність пізнавального інтересу, рівні його розвитку та значення у руслі формування особистості. Внаслідок просвітницької роботи дидактичні ігри стали розуміти як найбільш оптимальний шлях пізнавального розвитку в цілому абсолютно всі працівники дошкільної установи.

Крім того, педагоги визнали, що дидактичні ігри мають значний потенціал щодо впливу не лише на особистісні якості та психічні процеси

дітей 5 - 6 років, але і на пізнавальний інтерес, на його розвиток. Також даний метод дозволяє оптимізувати гностичну діяльність (у плані набуття способів отримання інформації), що також впливає на сформованість потреби у знаннях та допитливості малюків. Якщо до виховних цілеспрямованих впливів цього ніхто не відмітив, то після них на цю особливість вказали 44% досліджуваних.

Після формувального експерименту не лише відповіді педагогів на запитання набули більшої чіткості та обґрунтованості, але й змінилася реальна їх поведінка: вихователі частіше орієнтувалися на рівень пізнавальних інтересів досліджуваних 5 - 6 років, їх індивідуальний досвід у гностичній діяльності. Вони прагнули здійснювати диференційований підхід на заняттях та під час організації самостійної ігрової діяльності старших дошкільників.

Певну динаміку можна помітити у відповідях та поведінці членів сімей вихованців. Після проведення формувального експерименту переважна їх більшість (понад біля 60 %) визнала важливість розвитку пізнавального інтересу дітей. Так, батьки переглянули своє ставлення щодо використання дидактичних ігор вдома та спільного проведення за їх допомогою дозвілля.

Крім того вони частіше стали задумуватися щодо необхідності збільшення часу та уваги дітей щодо їх ігрової діяльності. Батьки вихованців після формувального впливу стали консультиватися щодо наявності дидактичних ігор вдома. У спілкуванні з дитиною вони орієнтувалися на схвалення й підбадьорення малюка, висловлювання йому своєї довіри та заохочення до ігрової діяльності (дидактичних ігор).

Як бачимо, внаслідок експерименту у педагогів і батьків поглибилися та систематизувалися знання про особливості розвитку пізнавального інтересу, зацікавленості, допитливості 5 - 6 річних дітей. Аналіз результатів анкетування, спостереження за спілкуванням батьків та вихователів з дітьми дозволив зафіксувати збільшення обсягу їхніх знань про сутність,

особливості використання дидактичних ігор для вдосконалення пізнавальної потреби та інтересу дітей старшого дошкільного віку.

Завдяки методам взаємодії між експериментатором, вихователями й батьками збагачувався досвід їх стосунків, що змінило ставлення дорослих до проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей 5 - 6 років у ЗДО та сім'ї.

Можемо вказати, що процес цілеспрямованого виховання у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу за допомогою дидактичних ігор став можливим за таких педагогічних умов: забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.

Таким чином, результати експерименту дозволяють констатувати ефективність розробленої системи роботи з дітьми 5 - 6 років, їхніми вихователями та батьками, спрямованої на розвиток пізнавального інтересу засобами дидактичних ігор та актуальність її впровадження в освітньо-виховний процес дошкільного закладу.

Висновки до розділу 3

На основі теоретичного аналізу проблеми розвитку пізнавального інтересу дітей 5 - 6(7) років та результати констатувального експерименту, розроблено систему роботи з оптимізації розвитку досліджуваного явища та підвищення до нього уваги батьків та вихователів ЗДО. Її основу склали: мета, педагогічні умови, принципи, напрями реалізації, форми і методи роботи. Робота з розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичної гри ґрунтувалася на принципах системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів.

До системи роботи з оптимізації розвитку пізнавального інтересу дітей 5 - 6 років на основі навчальних ігор обґрунтовано такі педагогічні умови: забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення пізнавальних способів набуття інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.

Наслідком проведеної роботи, спрямованої на формування даного явища особистості, стало зростання показників допитливості, пізнавальної потреби, зацікавленості до розумової діяльності. Зафіксовано, що на 30% у збільшилася кількість досліджуваних експериментальної групи, які виявляли ознаки у поведінці високого рівня сформованості інтересу до нового, незвіданого.

У значній кількості вихователів розширилися та систематизувалися знання про дидактичну гру як дієвий засіб розвитку пізнавального інтересу, розширилися уявлення про можливості її використання в освітньому процесі, збагатилися знання з методики її проведення та погляди на її структуру.

Робота з батьками спрямовувалася на розвиток у них системи знань про вікові особливості розвитку пізнавального інтересу та роль дидактичних ігор у оптимізації цього процесу у дітей 5 - 6 років. Дорослих членів сімей орієнтували на використання такого роду навчальних ігор вдома та заохочення малюків до спільного проведення дозвілля за ними.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано комплексний підхід до вирішення проблеми розвитку у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу на основі використання дидактичних ігор. Результати дослідження надають підстави для відповідних *висновків*:

За першим завданням було здійснено теоретичний аналіз проблеми інтересу та напрямків його наукового аналізу. Він здійснювався дослідниками з різних методологічних позицій. Проте всі вони одноставно наголошують що це явище характеризує особистість, є надбанням її онтогенетичного розвитку. Його досліджували як емоційне явище, що підкреслює ставлення людини до діяльності, навколишньої дійсності. Інтерес вивчали як мотиваційне утворення, що спонукає індивіда до проявів активності. В інших підходах вбачали його окремим елементом у структурі спрямованості.

Проте значна частина науковців наголошують на його тісний зв'язок зі гносеологічною діяльністю. За такого бачення на перший план виступають його зв'язки з потребою в інформації, жагою до знань, психічним станом зацікавленості, допитливістю, активністю у пізнанні, мотивами поведінки. У цьому контексті інтерес – суб'єктне утворення мотиваційного плану, форма прояву пізнавальної потреби, що орієнтує людину на активний пошук необхідних для неї відомостей та відображає емоційно-позитивне ставлення і задоволення до набутих знань про певні сторони дійсності. Саме такі ідеї висловлювали свого часу Г. Щукіна, Н. Шевандрін, Я. Коломінський, О. Реан, В. Бондаревський. Всі вони наголошують на певній динаміці цього явища і позначають його терміном пізнавальний інтерес.

За другим завданням було з'ясовано, що назване утворення відіграє значну роль у період дошкільного дитинства. Воно спрямовує діяльність пізнання у відповідному напрямку, оптимізує пошук знань, сприяє проявам дитячого подиву, зацікавленості, допитливості. Г. Щукіна, Г. Смольнікова, Т. Ткачук, І. Литвиненко наголошують на тому, що вданому віці досліджуваний феномен визначає всі прояви дитячої активності. На основі

нього надається перевага певній діяльності, з'являється вибіркоче ставлення до окремих сторін дійсності, предметної сфери. У дошкільному дитинстві він має певну динаміку розвитку та відрізняється мірою сформованістю у дітей старшого дошкільного віку. Водночас є підґрунтям для виникнення і становлення навчальної діяльності малюків 5 - 6 років.

На основі теоретичного аналізу було уточнено структуру пізнавального інтересу старших дошкільників. До його складу входять *потреба у нових знаннях, спонукальний елемент*, який визначає рівні гносеологічної орієнтації (сутність предметів, явищ; причинно-наслідкові зв'язки між ними, прогнозування подій), *обсяг пізнавальної спрямованості* (широта-вузькість), *пізнавальна активність* дітей.

За третім завданням було скомпоновано методіку дослідження у дітей старшого дошкільного віку пізнавального інтересу. Її складовими виступали такі діагностичні процедури як метод «Казка», ігровий прийом «Пізнайко», анкета експертного характеру «Характеристика пізнавальної потреби старших дошкільників». Допоміжними шляхами отримання даних з метою з'ясування особливостей виховних впливів були спостереження за поведінкою 5 -6 річних досліджуваних, методи інтерв'ю та бесіди з педагогами ЗДО та батьками.

На основі проведеного емпіричного вивчення у старших дошкільників феномену пізнавальної сфери малюків була відмічена його динаміка у цьому віковому періоді та встановлено рівні його сформованості у дітей: високий, середній, низький. Так, було з'ясовано, що по вибірці найменша група 5 -6 річних дітей з високим рівнем розвитку пізнавального інтересу (16%), майже ідентичними є групи з середніми і низькими показниками, відповідно 41,5% і 42,5%. Отримані результати свідчать про недостатній рівень розвитку явища у вихованців старшої групи та спонукали нас до проведення формувальної частини експерименту з метою вдосконалення його позитивної динаміки.

Визначено, що провідну роль у формуванні пізнавального інтересу старших дошкільників відіграє система сімейного і суспільного виховання, а

основним і дієвим чинником його оптимізації є використання дидактичних ігор. Проте недостатній рівень їх організації та застосування у освітньому процесі недостатній мірі сприяє розвитку феномену 5 - 6 річних дітей. Уточнення знань дорослих про структуру ігор навчального змісту та методики роботи з малюками мають бути приведені до належного рівня.

За четвертим завданням нами на основі системно-структурного, діяльнісного й особистісного підходів було обґрунтовано педагогічні умови оптимізації використання дидактичних ігор з метою розвитку пізнавального інтересу вихованців старшої групи ЗДО: забезпечення дослідницької активності дітей старшого дошкільного віку шляхом вдосконалення способів отримання інформації; позитивна налаштованість на взаємодію педагога з дітьми та розширення кола інтересів дітей; врахування вікових особливостей вихованців в освітньому процесі.

Програма експерименту забезпечувала виховний вплив на 5 -6 річних малюків, вихователів і батьків. Її основу склала розроблена для дітей система ігор навчального змісту. Вона була орієнтованою на вдосконалення способів отримання інформації пізнавального контексту, розширення кругозору дітей, збільшення контактів і взаємодії між учасниками. Дорослим передбачалося систематизувати свої знання та уявлення про дидактичні ігри та особливості їх використання при роботі з старшими дошкільниками. Було проведено з ними консультативну та просвітницьку роботу з метою складання пам'яток взаємодії з вихованцями засобами дидактичних ігор. Їх основу склали тези про створення ситуації зацікавленості змістом інформації у дидактичних іграх, підбір навчальних ігор різної міри складності (від простої до складної), організованість дидактичних ігор у відповідну систему, розширення інтересів, кругозору малюків, використовуючи найбільш цікаві теми.

За п'ятим завданням здійснено оцінку ефективності проведеної роботи на контрольному етапі. Діти старшого дошкільного віку експериментальної групи показали вищі за своїх ровесників з контрольної групи показники сформованості пізнавального інтересу. Важливим

досягненням виявилось зменшення кількості 5 - 6 річних дітей експериментальної групи з низьким рівнем досліджуваного явища: з 45% до 33% (на 12%). Значно зросла кількість вихованців ЗДО з показниками високого рівня сформованості пізнавального інтересу: з 17% до 47% (на 30%).

Виявилось, що у дорослих розширилися та систематизувалися знання й уявлення про дидактичну гру як дієвий засіб розвитку пізнавального інтересу старших дошкільників, розширилося бачення можливостей її використання в освітньому процесі, збагатилися знання з методики її проведення та погляди на її структуру. Батьки усвідомили систематизували свої знання про динаміку розвитку пізнавального інтересу у старшому дошкільному віці та зрозуміли можливості дидактичних ігор в оптимізації взаємодії з дітьми та збагачення за допомогою їх сфери інтересів дітей, оптимізації їх формування.

Проведене дослідження не вичерпує усіх проблем, пов'язаних з формуванням у дітей старшого дошкільного віку пізнавальних інтересів засобами дидактичних ігор. *Перспективними напрямками* є пошук чинників ефективної взаємодії сім'ї та дошкільного закладу у розвитку пізнавальних інтересів малюків як важливого напрямку інтелектуального становлення особистості, розробки методичного забезпечення розвитку пізнавальних інтересів засобами дидактичних ігор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдашева Г. Дошкольная педагогика. Конспект лекций / Г. Айдашева, Н. Пичугина, С. Ассаулова. – Р н/Д.: Феникс, 2004. - 384 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – К. – 2012.
3. Бауман Д. Э. Познавательные интересы учащихся, как средство активизации учебного процесса \ \ Советская педагогика, 1958.-№ 9.- С53-59
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. – К. : Віпол, 1987. – 96 с.
5. Божович Л.І. Особистість і її формування в дитячому віці. - М.: Педагогіка. - 2003. - 312с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://medbib.in.ua/sotsialnaya-situatsiya-razvitiya-39937.html>,
<http://medbib.in.ua/lichnost-formirovanie-detskom.html>
6. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Кн. для учителя/ В. Б. Бондаревский. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
7. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. Й. Варій. – 2-ге вид. - К.: «Центр учбової літератури», 2007.- 968 с.
8. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. посіб / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
9. Загальна психологія: Підр./ О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
10. Запорожец А. В. Психология / А .В. Запорожец – М.: Просвещение, 1969 - 173 с
11. Зимняя И. А. Педагогическая психология/ И. А. Зимняя: Учеб. – 2-е изд. – М.: Логос, 2002. – 384с.
12. Игра дошкольника / Под ред С. Л. Новоселовой. – М.: Просвещение, 1989. - 286 с.
13. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512с.

14. Кайдаш Е. Г. Развитие познавательных интересов в учебном процессе / Е. Г. Кайдаш // Начальная школа – 1993. – №12. – с.14-19.
15. Каруцяк С. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів на уроках англійської мови / С. Каруцяк // English. – 2011. – № 18. – С. 12.
16. Киричук О.І. Навчальні інтереси молодших школярів. – К.: Рад. Школа, 1982. – 128 с.
17. Кислюк О. Співвідношення понять "мотив", "стимул", "потреба" та інтерес до навчання // Соціальна психологія. - 2004. - № 5 (7). - С.109-118
18. Ковальов В.І. Мотиви поведінки і діяльності/ В. І Ковальов. - М. Наука. - 2002. - 232с. [Електронний доступ]. - Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=Th3tVpC6i9cC&pg=PT487&lpg=PT487&dq=ковалев+мотивы+поведения+и+деятельности&source>
19. Корнєв В.П. Основи розвитку пізнавальних інтересів// Рідна школа. – 1993. - №5- С.36-40
20. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко / Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Бал, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
21. Котирло В. К. Вольова готовність / В. К. Котирло // Завтра в школу / заг. ред. В. К. Котырло. – К. : Радянська школа, 1977. – С.68–96.
22. Крайг Г. Психология развития / Пер с англ. Н. Мальгина, Е. Турутина, Н. Миронова, С. Рысев. – СПб: Питер, 2000. – 992 с.
23. Куликова Т. Дошкільня педагогіка: учебн. пос.- 3-изд./ Т. Куликова, С. Козлова – М.: Академия, 2001. - 416.
24. Ладивір С. О. Дитина пізнає світ [Текст] / С. О. Ладивір // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. – № 10. – С. 23-29.
25. Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят : індивідуальні особливості / С. О. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 11. – С. 3-6.
26. Лисенко Н. Педагогіка українського дошкілля / Н. Лисенко, Н. Кирста: навч. посібн. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. - 360 с.

- 27.Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 22-24.
- 28.Люблинская А.А. Детская психология/ А. А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1971. – 415 с
- 29.Максимова В.Н. Организация учебного процесса в целях формирования познавательных интересов учащихся/ В. Н. Максимова // Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Под ред. Г.И. Щукиной. – Л., 1975. – С. 23-33.
- 30.Маслоу А. Мотивація і особистість. - СПб.: Євразія. - 1999. - С.
- 31.Морозова Н.Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье/ Н. Г. Матюхина. – М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1961. – 224 с. (39)
- 32.Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе/ Н. Г. Морозова. – М.: Знание, 1979. – 48 с.
- 33.Науково-методичний журнал «Англійська мова та література» Видавництво «Основа». – 2005. – № 24. – С. 4–6 Мюнстерберг
- 34.Общая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
- 35.Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики Текст. / А.Б. Орлов. М., 1995. - 142 с.
- 36.Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
- 37.Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Педагогічна думка, 2001. - 600 с.
- 38.Поддьяков А. Н. мышление дошкольников в процессе ориентирования со сложными объектами // Вопросы психологии. – 1996. - № 4. – С. 14 - 24.
- 39.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підр. / Т. Поніманська. – К.: Академвидав, 2013. - 464 с.

40. Програма „Українське дошкілля ”: програма розвитку дитини дошкільного віку / за ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
41. Програма розвитку дитини дошкільного віку „ Я у Світі ” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – 3-тє вид., випр. – К. : Світич, 2009. – 430 с.
42. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/index.php
43. Психологический словарь. Краткое введение в психологию. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psi.webzone.ru/intro/intro13.htm> <http://psi.webzone.ru/st/085000.htm>
44. Реан А. А. Социальная педагогическая психология/А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб.: Питер, 2000. – 416 с.
45. Рубінштейн С. Л. Основы общей психологи. – СПб: Питер, 2007. – 713 с.
46. Симонов В. Проблема формирования интереса в контексте решения образовательных задач в рамках вуза/ В. Симонов// [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://flogiston.ru> .
47. Словарь практического психолога /Сост.С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
48. Смольникова Г. Нові відкриття щодня : організація пізнавальної діяльності дітей [Текст] / Г. Смольникова // Дошкільне виховання. – 2013. – № 3. – С. 6-11.
49. Ткачук Т. Радість пізнання / Т. Ткачук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 10-11.
50. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-е вид. – К.: Голов. ред. УРЕ. – 1986. – 800 с.
51. Фридман Л. М. Психологический справочник учителя Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.

- 52.Шорохова Т.В. Проблема определения категории «интерес» в современной отечественной психологии и педагогике // Интернет-журнал "Эйдос". - 2004. - 5 декабря. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0205.htm>
- 53.Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М., „ Педагогика ”, 1971. – 351 с.
- 54.Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе/ Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с
- 55.Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении/ Г. И. Щукина. – М., 1984. – 192 с.
- 56.Эльконин Д. Б. Психология обучения младшего школьника / Д. Б. Эльконин. – М. : Знание, 1974. – 64 с.